

An Analysis of the Obstacles and Problems of Attracting Social Participation in NGOs

Behnam Lotfi Khachaki *

Assistant professor, Department of Social
Science Education, university of Farhangian,
Tehran, Iran.

Introduction

Participation is considered as one of the main factors of development, while the absence of public participation has been identified as the major cause of the failure of development programs. Non-governmental organizations (NGOs) contribute to humanitarian goals and the reduction of social harms by mobilizing public participation. Increasing literacy levels, supporting groups exposed to social harm, empowering the weak, assisting victims, alleviating poverty, undertaking humanitarian actions during disasters, promoting and protecting human rights, are among the other activities of NGOs in the Society. Civil society organizations, as one of the consequences of modernity, play a significant role in the formation and expansion of the public sphere. Owing to their non-governmental and informal nature, these organizations also contribute to the creation and reinforcement of collective attachment and act as a connecting link between groups and communities. However, the inability to attract the participation of all members of society can divert NGOs from their primary and humanitarian goals; therefore, understanding the causes of limited public participation is of critical importance. Accordingly, the main question of the current research is what issues and challenges prevent this popular participation and as a result, the non-governmental organizations drift away from their important goals.

Literature Review

A key point of distinction of the present study from previous research is that, on the one hand, among the various challenges that the NGOs face, the issue of attracting participation is emphasized here; an issue that has not received sufficient prominence in earlier studies. On the other hand, these challenges are examined

* Corresponding Author: blotfi66@cfu.ac.ir

How to Cite: Lotfi khachaki, B. (2026). An analysis of the obstacles and problems of attracting participation in NGOs, *Journal of Social Development and Welfare Planning*, 17(66), 227-271.

from the perspective of non-governmental organizations. In addition, the issue is studied with an in-depth and exploratory perspective.

Social participation plays an important role in the formation of non-governmental social organizations that act as intermediaries between the government and the people; in fact, one of the groups and organizations that are formed based on social participation are the NGOs. By identifying, classifying, and prioritizing social problems and experimenting with creative approaches to providing social services, the NGOs help reduce the burden of government involvement in social issues and fill the gap in providing government services to disadvantaged segments of society. By mediating between the government and society, NGOs can communicate the demands of marginalized groups to decision-makers and encourage governments to respond more effectively to the needs of these segments of society.

Creating focal points for attracting, organizing, and directing public assistance and having appropriate social influence due to their flexible structure are other strengths and importance of the NGOs. Also, by creating a suitable platform for cooperation and participation of different groups of people in solving community problems, NGOs have good capacities for promoting public participation and local self-help initiatives. However, there are numerous issues and challenges in the process of attracting public participation, and the present study seeks to identify some of the most significant among them.

Methodology

The method used in this research is based on qualitative methodology and "theme analysis". In order to collect data in this research, a semi-structured in-depth interview was conducted with 27 civil activists with a history of cooperation with non-governmental organizations using a purposive sampling method, and finally, a number of basic, organizing and comprehensive themes were obtained.

Conclusion

According to the findings, four categories of problems including "structural/environmental challenges", "organizational/peripheral challenges", "strategic challenges", and "consequential challenges" were identified. The main challenge faced by NGOs in attracting public participation was identified under the central theme of "incomplete companionship". This phenomenon indicates that although NGOs are able to engage certain individuals and, with their support, attempt to reduce social harms and problems, such companionship does not extend to society as a whole and remains limited to only a few groups.

In fact, "companionship" means that there are people who, despite the set of challenges mentioned, participate and accompany the associations. However, the adjective "incomplete" means that the current conditions are far from the desired point, which in some cases brings the associations to the brink of dissolution. The findings show that although the diverse efforts of the associations lead to the participation of a segment of society, such participation remains limited rather than widespread because of the challenges they face. This restricted participation in associations leads to a limited part of the people being convinced that there is a social problem, and as a result, these problems fail to become sufficiently publicized and socially recognized, and the achievement of broad-based public participation remains unattained.

Understanding the challenges of public participation in NGOs requires recognizing that trust, legitimacy, process design, and the costs of participation systematically reinforce each other. In fact, failure in any one of these dimensions can create barriers that reduce genuine and effective participation to a merely symbolic level. Over time, the accumulation of such challenges perpetuates a cycle of distrust and indifference, ultimately leading to a decline in public participation. If individuals do not consider the NGO to be a true representative of the target community and have doubts about the organization's motives and financial resources, maximum support will not be achieved. To maximize participation in NGOs, social issues must be communicated effectively to the target audience so that a broad wave of awareness and concern is generated, encouraging the general public to cooperate with NGOs in addressing and resolving these problems.

Keywords: Non-Governmental Organizations, Popular Participation, Social Harms, Thematic Analysis

تحلیلی بر موانع و مشکلات جلب مشارکت اجتماعی در تشکل‌های مردمی

بهنام لطفی خاچکی * استادیار گروه آموزش علوم اجتماعی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

چکیده

تشکل‌های مردم‌نهاد با جلب مشارکت عمومی در راستای اهداف بشردوستانه و کاهش آسیب‌های اجتماعی گام برمی‌دارند. پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که چه مسائل و چالش‌هایی مانع این مشارکت مردمی و در نتیجه فاصله گرفتن سازمان‌های غیردولتی از اهداف مهم خود می‌شود. روش مورد استفاده در این پژوهش مبتنی بر روش‌شناسی کیفی و از نوع «تحلیل مضمون» می‌باشد. برای جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش با ۲۷ نفر از فعالان مدنی، با سابقه همکاری با سازمان‌های مردم‌نهاد با روش نمونه‌گیری هدفمند مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته صورت گرفت و در نهایت تعدادی مضمون پایه، سازمان دهنده و فراگیر به دست آمد. طبق یافته‌ها این سازمان‌ها در کنار مسائل مرتبط با تأمین منابع مالی، در تعامل با جامعه و نهادهای رسمی با مشکلاتی چون بی‌اعتمادی برخی گروه‌ها، نداشتن منابع انسانی پایدار مبتنی بر همکاری داوطلبانه، ضعف شبکه‌سازی و تعامل محدود با سایر بخش‌ها روبرو هستند. همچنین اصلی‌ترین چالش پیش روی سمن‌ها برای جلب مشارکت عمومی به‌عنوان مضمون محوری «همراه‌سازی ناقص» نام گرفت. این پدیده بدین موضوع اشاره دارد که هرچند سمن‌ها افرادی را با خود همراه ساخته و با کمک آنها سعی در کاهش آسیب‌ها و مسائل اجتماعی دارند، اما این همراهی نه عموم جامعه بلکه گروه‌های معدودی را درگیر می‌نماید.

واژه‌های کلیدی: سازمان‌های غیردولتی، مشارکت مردمی، آسیب‌های اجتماعی، تحلیل مضمون.

مقدمه

مشارکت یکی از عوامل اصلی توسعه تلقی می‌شود و عدم بهره‌گیری از مشارکت مردمی به‌عنوان عامل اصلی شکست برنامه‌های توسعه ارزیابی شده است. توسعه اجتماعی بیش از مشارکت فردی بر مشارکت جمعی مردم تأکید دارد و در این صورت سازمان‌ها و نهادهای مردمی سهم مهمی در فرایند توسعه ایفا می‌کنند (UNDP, 2024). مشارکت، حقی انسانی است، که به لحاظ غایتی، به آزادسازی و اعتماد به خویش‌انسان و از نظر ابزاری، به بسیج و نقش‌آفرینی توده‌های انسانی در فرایندهای عملی حیات اجتماعی منجر می‌شود. مشارکت، بخش جوهری و اساسی رشد انسان است که توسعه خود اعتمادی، ابتکار، سربلندی، فعالیت، مسئولیت‌پذیری و تعاون اجتماعی را به دنبال دارد (سفیری و تمیز، ۱۳۹۰: ۱۲۲). میزان مشارکت اجتماعی افراد جامعه به‌طور چشم‌گیری در تحقق زندگی بهتر و ایجاد جامعه توسعه‌یافته‌تر تأثیر دارد. این مشارکت، خصوصاً اگر به‌صورت سازمان‌یافته‌ای انجام شود، از بی‌اعتنایی، تک‌روی و ازخودبیگانگی اجتماعی و فرهنگی جلوگیری می‌کند؛ سبب کاهش نابرابری اجتماعی می‌شود؛ و نیروی همبستگی و وحدت ملی را تقویت می‌کند (صادقی و شمس، ۱۳۹۶: ۱۰۰). ازجمله نهادهایی که می‌تواند مشارکت سازمان‌یافته را به دنبال داشته باشد، تشکلهای مردم‌نهاد هستند که نقش آنها در جلب مشارکت عمومی در راستای اهداف بشردوستانه انکارناپذیر است.

تجربیات جهانی نشان می‌دهد که از دهه ۱۹۸۰ توجه زیادی به رویکرد مشارکتی در برنامه‌های توسعه شده است (اصلی پور و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۵۷) به‌طوری‌که عدم بهره‌گیری از مشارکت مردمی عامل اصلی شکست برنامه‌های توسعه بوده و می‌تواند انقراض نظام اجتماعی و حتی سقوط سیاسی را در پی داشته باشد (اکبری و لطفی، ۱۳۹۷). بنابراین مشارکت مردم، سنگ محک راه یافتن به توسعه هماهنگ یا یکپارچه به شمار می‌آید (اسدپور و همکاران، ۱۳۹۷: ۶۸). اگرچه در کشور ما به لحاظ تاریخی، مفهوم مشارکت و معادلهای بومی آن نظیر تعاون و همیاری سابقه‌ای طولانی در حیات اجتماعی و فرهنگی مردم دارد، اما برداشت مدرن از مشارکت که مبتنی بر اصالت عمل اجتماعی

است نه تنها سابقه چندانی ندارد، بلکه به نظر می‌رسد به هیچ وجه در عرصه‌های مختلف نهادینه نشده است (نیکخواه و احمدی، ۱۳۹۶: ۱۶۰).

یکی از حوزه‌هایی که مشارکت اجتماعی نقش بسزایی در آن دارد، تغییرات آسیب‌های اجتماعی در سطح جامعه است. در واقع افزایش مشارکت اجتماعی می‌تواند منجر به کاهش آسیب‌های اجتماعی گردد. مشارکت اجتماعی موجب کاهش رفتارهای مجرمانه و قانون‌گریزانه می‌شود. به عبارتی افرادی با مشارکت اجتماعی بالاتر، کمتر به قانون‌گریزی مبادرت می‌کنند (میرفردی و فرجی، ۱۳۹۵: ۱۰۶). در کنار این تأثیر مستقیم، مشارکت اجتماعی می‌تواند با ایجاد هم‌افزایی فکری و عملی، تلاش مضاعفی را در جهت کاهش آسیب‌های اجتماعی در یک منطقه جغرافیایی مشخص فراهم آورد.

در این بین نقش سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن) نیز به عنوان مصادیقی از اهمیت مشارکت اجتماعی در کاهش آسیب‌ها قابل ذکر است. نتایج تحقیقات گوناگون نشان می‌دهد سازمان‌های غیردولتی^۱ فعالیت مؤثری در اشتغال گروه‌های ناتوان، رفع فقر و توانمندسازی محرومان دارند (براری و همکاران، ۱۳۹۱؛ مقیمی، ۱۳۸۵؛ سعیدی، ۱۳۸۲؛ گلشن‌پژوه، ۱۳۸۶؛ Febiula, 2011). سمن‌های فعال در این حوزه که می‌توان از آنها با عنوان سمن‌های حمایتی یاد کرد سعی دارند در کنار کمک به اقشار حاشیه‌ای و بهبود سطح اجتماعی، امنیتی، اقتصادی و فرهنگی آنها، دولت‌ها را نیز در رفع مشکلات موجود و شناسایی و بیان مسائل و موضوعات مهم کشور یاری رسانند (غلامی رزینی و همکاران، ۱۳۹۸؛ دماری و همکاران، ۱۳۹۳؛ دانش و عزیزاللهی، ۱۳۸۷: ۳۸؛ شفیعی، ۱۳۸۰). افزایش سطح سواد، کمک به گروه‌های در معرض آسیب‌های اجتماعی، توانمندسازی اقشار ضعیف، حمایت از بزه دیدگان، فقرزدایی، اقدامات انسان‌دوستانه در هنگام وقوع حوادث، گسترش و حفظ حقوق بشر و ... از دیگر فعالیت‌های سمن‌های مذکور در کشور است (افضلی و همکاران، ۱۳۹۷؛ سعیدی، ۱۳۸۴: ۳۱؛ شیخ‌الاسلام، ۱۳۸۹؛ مولائی، ۱۳۹۳؛ تویسرکانی، ۱۳۹۱؛ دهقان، ۱۳۸۲؛ طوسی، ۱۳۹۰؛ دستان، ۱۳۸۴؛ انوری، ۱۳۸۴؛ گلشن‌پژوه، ۱۳۸۷).

1. NGO: Non Governmental Organization

رویارویی با مسائل و مشکلاتی که کلان‌شهرهای جهان با آن دست‌به‌گریبان هستند مانند انفجار جمعیت، حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی، نابسامانی وضعیت ترافیک، آلودگی محیط‌زیست، سیل مهاجران روستایی به شهر و مسائل بسیار دیگر که با تسریع فرآیند شهرنشینی، رشد سریع ارتباطات، اطلاعات و فن‌آوری، جهانی‌شدن اقتصاد و بازارهای کار و سرمایه و...، دائماً در حال گسترش و پیچیدگی بیشتر هستند، تنها با بهره‌گیری درست و بهینه از توان‌ها، استعدادها و ظرفیت‌های بالقوه و سریع موجود در شهروندان و منابع شهری در حوزه‌های گوناگون و در قالب طرح‌ها و برنامه‌های مشارکتی قابل حل هستند (شاطریان و سورشجانی، ۱۳۹۶: ۲۰۴). در این بین نقش سمن‌ها به عنوان یکی از سازمان‌هایی که تأثیر زیادی در جلب مشارکت‌های مردمی دارند (احمدنیا و کامل قالیباف، ۱۳۹۶) و به توانمندسازی جوامع محلی به واسطه استفاده از فرآیندهای مشارکتی مبتنی بر افراد کمک شایانی می‌کنند (Morgan, 2016)، اهمیت دوچندان می‌یابد. نهادهای مدنی، به عنوان یکی از پیامدهای مدرنیته، در شکل‌گیری و گسترش حوزه عمومی نقش بسزایی ایفا می‌کنند. این نهادها به دلیل ماهیت غیردولتی و غیررسمی آن، سهم مهمی در ایجاد و تقویت دلبستگی جمعی داشته و به عنوان حلقه اتصال گروه‌ها و اجتماعات عمل می‌کنند (قادر زاده و کریمی، ۱۳۹۹: ۲۰۴). با این حال ناتوانی در جلب مشارکت آحاد جامعه می‌تواند سازمان‌های مردم‌نهاد را از اهداف اصلی و بشردوستانه خود دور کند؛ از این رو شناخت دلایل این امر بسیار حیاتی است.

از آنجایی که سازمان‌های مردم‌نهاد و مؤسسات خیریه نقش مهمی در کاستن از ابعاد مسائل اجتماعی در ایران داشته (سهرابی، ۱۴۰۰) و با اتکا بر اخلاق جمعی، توان بالقوه‌ای برای رفع آسیب‌ها دارند (صالحی، ۱۳۹۸)، موانع و مشکلات پیش روی این سازمان‌ها می‌تواند منجر به گسترش آسیب‌های اجتماعی در سطح جامعه شود. سازمان‌های مردم‌نهاد ایران در حوزه‌های مختلفی چون محیط‌زیست، سیاست، ورزش، هنر، فرهنگ و ... فعالیت دارند و تعداد آنها در حال گسترش است. از بین انواع مختلف تشکلهای مردمی بخشی از آنها به دنبال حمایت‌های اجتماعی، آموزشی، فرهنگی، شغلی، مادی و ... در راستای

خدمت‌رسانی و توانمندسازی اقشار محروم، حاشیه‌ای و درگیر در آسیب‌های اجتماعی هستند. این سمن‌ها با توجه داشتن به اقشار آسیب‌پذیر، سعی دارند در راستای شناخت و حل مشکلات و معضلات مرتبط با این گروه‌ها فعالیت کنند. این سمن‌ها کارکردهای مهمی چون «مداخله در مسائل اجتماعی»، «حساس نمودن مردم در قبال مشکلات جامعه»، «پر کردن خلأ خدمات دولتی»، «استفاده از توان بخش عمومی» و «انتقال خواسته‌های آحاد جامعه به مجاری سیاست‌گذاری» دارند و بررسی‌ها نشان می‌دهد این سازمان‌های مردمی کارهای مفید، عملی و موفقیت‌آمیز بسیاری در این زمینه انجام داده‌اند (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۲؛ موسوی، ۱۳۹۱؛ Usaid, 2000; Clark, Lewis, 2001). در پیمایش سنجش سرمایه اجتماعی، نهادهای خیریه، در میان ۲۹ سازمان و نهاد سطح میانی به لحاظ رتبه اعتماد پاسخگویان، هفتمین جایگاه را داشته‌اند که جایگاه قابل اتکایی برای این نهادها در افکار عمومی است (پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۹۷). اما اگر این سازمان‌ها نتوانند به جلب مشارکت حداکثری عموم جامعه بپردازند، از اهداف مهم خود فاصله خواهند گرفت؛ به همین دلیل باید دید چه مسائل و چالش‌هایی مانع این مشارکت مردمی می‌شود.

هسته اصلی سازمان‌های مردم‌نهاد، مشارکت اجتماعی است و سمن‌ها بدون جلب مشارکت عمومی عملاً نمی‌توانند به اهداف خود برسند. بنابراین اگر یک شکل مردمی نتواند به‌خوبی آحاد جامعه را برای حل مشکلات گوناگون با خود همراه سازد، با شکست مواجه می‌شود. از سوی دیگر با ضعیف شدن تشکلهای مردمی، فعالیت‌های مشارکت جمعی جای خود را به فردگرایی داده و این فرهنگ اشتباه به‌عنوان فرهنگ غالب در جامعه نهادینه خواهد شد (اصلی پور و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۵۲). به‌بیان دیگر در صورتی که سمن‌های حمایتی با موانع درونی و بیرونی در مسیر جلب مشارکت اجتماعی مواجه شوند، نه تنها به ماهیت مشارکتی آنها خدشه وارد می‌گردد، بلکه آسیب‌های اجتماعی نیز در نتیجه کوچک شدن این سقف حمایتی بر سر اقشار آسیب‌پذیر، رو به افزایش خواهد گذاشت.

هرچند در دهه‌های گذشته، تشکلهای مردمی زیادی در سطح ملی و بین‌المللی به

دنبال افزایش مشارکت اجتماعی بوده‌اند، اما بسیاری از آنها برای دستیابی به هدف مشترک خود و بسیاری از وجوه مشارکت اجتماعی دچار مشکلات اساسی هستند (Lasker & Weiss, 2003). در ایران نیز این مشکلات و موانع در جلب مشارکت اجتماعی، به‌ویژه در سال‌های اخیر و با دامنه‌دار شدن مسائل اقتصادی، دوچندان شده است. این مشکلات در شهرهای بزرگ و کلان‌شهرها بیش‌ازپیش به چشم می‌خورد. به‌طوری‌که سازمان‌های مردم‌نهاد متمرکز بر اقشار آسیب‌پذیر در این مناطق، با طیف گسترده‌ای از آسیب‌های اجتماعی دست‌وپنجه نرم می‌کنند و در صورت کاهش در جذب مشارکت عمومی، قادر به ادامه فعالیت نخواهند بود. با این توضیحات پژوهش حاضر به دنبال شناخت عمیق و کیفی چالش‌ها و مشکلاتی است که سمن‌های حمایتی فعال در شهر تهران برای جلب مشارکت عمومی با آن روبرو هستند.

پیشینه پژوهش

در خصوص سازمان‌های مردم‌نهاد به‌عنوان نهادهای مدنی واسطه دولت و مردم، پژوهش‌ها و مطالعات اجتماعی متنوعی صورت گرفته است که باعث غنای تحقیقات این حوزه شده است. در اینجا عنوان تعدادی از آنها که نزدیکی بیشتری با پژوهش حاضر دارند مورد اشاره قرار می‌گیرد.

پژوهش سهرابی (۱۴۰۰)، با عنوان «شکل‌گیری و تکوین شبکه‌های نهادهای مدنی و خیریه در ایران؛ با تمرکز بر تفاوت نسلی جوانان و نسل میانی در ساماندهی نهادهای مدنی»، نشان می‌دهد محرک کلیدی سمن‌ها برای تأسیس شبکه، مؤلفه‌های درونی شامل اشتراک‌گذاری سرمایه‌ها، هم‌افزایی و تقویت همبستگی است. همچنین دو روند زنانه شدن و جوانانه شدن فعالیت‌های مدنی و شبکه‌ای، به‌صورت متداخل و توأم با یکدیگر در حال طی شدن هستند. پژوهش بختیارنژاد (۱۳۸۵)، با عنوان «موانع درون ساختاری NGOها در ایران» و پژوهش صالحی (۱۳۹۸)، با عنوان «بررسی خیریه در ایران دهه نود»، از زوایای مختلف به تحلیل مشکلات و چالش‌های پیش روی سازمان‌های مردم‌نهاد پرداخته‌اند.

طبق یافته‌های پژوهش قادر زاده و کریمی (۱۳۹۹)، با عنوان «فعالیت در سازمان‌های مردم‌نهاد؛ بر ساخت شبکه ارتباطی جدید به مثابه جایگزین محدودیت‌های ساختاری: ارائه نظریه زمینه‌ای»، زمینه‌هایی چون ناکارآمدی دولت و نظام تدبیر در منطقه، و نابرابری اجتماعی (احساس تبعیض و عینی شدن فشار ساختاری) در حضور و مشارکت در سازمان‌های مردم‌نهاد نقش دارند. پژوهش اکرامی (۱۳۹۷)، با عنوان «جامعه مدنی و کودکان آسیب‌دیده»، با بررسی انتقادی فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه کودکان آسیب‌دیده، نشان می‌دهد سمن‌های فعال در این بخش از نقاط ضعف و قوت بسیاری برخوردارند و برخی فعالیت‌های غیراصولی و نادرست این سازمان‌ها به کودکان و نوجوانان آسیب وارد می‌کند. پژوهش بهشتی (۱۳۹۷)، با عنوان «آسیب‌شناسی نهادهای خیریه حمایتی جامعه ایران» بیان می‌کند که عدم توجه به مدیریت مشارکتی از بزرگ‌ترین نقاط ضعف مؤسسات خیریه و بالا بودن هزینه‌های اداری رتبه دوم نقاط ضعف را دارد. به همین ترتیب ضعف فرهنگ کار گروهی و ضعف دولت در نظارت بر مراکز خیریه اهم تهدیدات نهادهای خیریه است.

طبق پژوهش فرمانی (۱۳۹۶)، با عنوان «بررسی تجربه نهادهای مدنی (سازمان‌های مردم‌نهاد) در حل مسائل اجتماعی ایران؛ بررسی موردی سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در زمینه کار کودک»، عدم آموزش لازم نیروی انسانی جهت مشارکت فعالانه در سازمان‌های مردم‌نهاد، کاهش انگیزه فعالیت‌های عام‌المنفعه و افزایش انگیزه‌های صرفاً اقتصادی در سطح جامعه و عدم برقراری ارتباط با نهادهای مسئول و مؤثر در جامعه توسط سازمان‌های مردم‌نهاد مهم‌ترین تهدیدات برای مدیریت سمن‌ها می‌باشد. پژوهش رفیعیان و همکاران (۱۳۹۳)، با عنوان «ظرفیت‌سازی اجتماعات محلی به مثابه رویکردی در توانمندسازی نهادهای اجتماعی»، نشان می‌دهد این رویکرد تأثیر قابل‌توجهی بر توانمندسازی افراد و گروه‌ها از طریق مشارکت و درگیر کردن ذی‌نفعان به وسیله پذیرش برنامه‌های مشخص در اجتماعات محلی، ارتقای مهارت و دانش، افزایش پیوندهای

اجتماعی و ارتباطات با استفاده از مباحثه‌ها در اجتماعات محلی و بسیج منابع به‌منظور رفع نیازهای مربوط به اجتماعات محلی برجای می‌گذارد.

هنری^۱ و همکاران (۲۰۱۹) با بررسی نحوه بهره‌گیری سازمان‌های مردم‌نهاد از نهادهای حکمرانی جهانی برای اثرگذاری و جلب مشارکت در کشورهای مختلف نشان می‌دهد مشارکت سمن‌ها با موانعی مانند محدودیت دسترسی، نابرابری منابع، و شکاف مشروعیت مواجه است؛ این عوامل توانایی آن‌ها را برای اثرگذاری و جلب مشارکت عمومی در سطح ملی و محلی محدود می‌کند. این مسائل باعث تقلیل مشارکت عمومی به‌نوعی مشارکت نمادین شده و بدون وجود سازوکارهای بازخورد دوسویه و پاسخ‌گویی، سازمان‌های مذکور قادر به افزایش مشارکت اجتماعی نخواهند بود.

غفران و یاسمین^۲ (۲۰۲۴) با مطالعه راهبردهای مشارکتی و ملاحظات اخلاقی در بسیج جوامع توسط سازمان‌های مردم‌نهاد کشور پاکستان، نشان دادند پیوندهای خویشاوندی و فرهنگی هم‌زمان تسهیلگر شبکه‌سازی و منبع تبعیض مشارکتی‌اند؛ فشار اجتماعی، وعده‌های انگیزشی و عدم شفافیت در هدف‌گذاری، اعتماد را فرسایش می‌دهد. در مقابل مسئولیت‌پذیری و حساسیت فرهنگی باعث ایجاد مشارکت پایدار می‌شود.

بیری^۳ و همکاران (۲۰۱۴)، با بررسی نقش داوطلبان و مشارکت آنها برای پایداری پروژه‌های کاهش فقر سازمان‌های غیردولتی زیمباوه نشان دادند انگیزه این افراد برای داوطلب شدن رضایت شخصی، علاقه به سازمان، حس موفقیت و تمایل به کمک به دیگران است که با مشوق‌هایی مانند بسته‌های غذایی، کمک‌های پزشکی، دوره‌های آموزشی و فرصت‌های شغلی موجب جذب و حفظ داوطلبان می‌شود. این مشوق‌ها رضایت داوطلبان را افزایش داده، نگرش‌های مثبتی در آنها ایجاد نموده و در نتیجه منجر به تداوم حضور آنها در سازمان‌های مردم‌نهاد می‌شود.

1. Laura A. Henry

2. Chaudhry Ghafran & Sofia Yasmin

3. Thomas Bhiri

چاگورنسکی و موک^۱ (۲۰۲۴)، با بررسی موانع مشارکت محلی در پژوهش خود چالش‌ها و موانع مختلفی شامل محدودیت منابع مالی (بودجه اندک اختصاص یافته به مشارکت و نداشتن اثرگذاری واقعی)، مقاومت نهادی (عدم تمایل برخی برای واگذاری قدرت تصمیم‌گیری به مردم)، ناتوانی در حفظ مشارکت پایدار (از بین رفتن انگیزه مشارکت‌کنندگان پس از مدتی به دلیل نبود نتایج ملموس یا بازخورد شفاف) و نابرابری اجتماعی (مشارکت کمتر گروه‌های حاشیه‌ای همچون زنان و اقلیت‌ها در فرایند مشارکت) را شناسایی نمودند.

نقطه تمایز پژوهش حاضر با سایر تحقیقات موجود این است که از یک‌سو در بین انواع چالش‌هایی که سمن‌ها با آن مواجه هستند در اینجا بر موضوع جلب مشارکت تأکید شده است؛ موضوعی که نقش پررنگی در تحقیقات پیشین نداشته است. از سوی دیگر این چالش‌ها از منظر سازمان‌های مردم‌نهاد مورد واکاوی قرار می‌گیرد. همچنین در این پژوهش با نگاه ژرفانگر و اکتشافی، موضوع مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

ملاحظات نظری

یکی از راه‌های تحکیم روابط انسانی عنصر مشارکت است. جامعه‌ای که در آن میزان مشارکت، همکاری و نوع دوستی بین افراد بالا باشد، رضایت بیشتری نسبت به خود و پیرامون افراد ایجاد شده و آنها وقت بیشتری برای انجام فعالیت‌های جمعی می‌گذارند (چلبی، ۱۴۰۲). به نظر آلن بیرو از منظر جامعه‌شناسی «باید بین مشارکت به عنوان عمل و تعهد (عمل مشارکت) و به عنوان حالت یا وضع (امر شرکت کردن) تمیز قائل شد. مشارکت در معنای اول داشتن شرکتی فعالانه در گروه را می‌رساند و به فعالیت اجتماعی انجام شده نظر دارد و در معنای دوم از تعلق گروهی خاص و داشتن سهمی در آن خبر می‌دهد.» (از کیا و غفاری، ۱۳۸۰: ۱۰).

1. Daniel Schugurensky & Laurie Mook

در مورد نظریه‌های مشارکت و یا حتی تعریف آن اجماع کاملی وجود ندارد. برخی مشارکت اجتماعی را به تعاملات بین افراد تعریف می‌کنند که در این حالت مفهوم مشارکت اجتماعی محدود می‌شود. برخی نیز، آن را به عنوان فعالیت‌های اجتماعی که با گروه‌ها انجام می‌شود، در نظر می‌گیرند و برخی دیگر، آن را به عنوان مشارکت در فعالیت‌های داوطلبانه یا مشارکت در فعالیت‌هایی با یک عنصر اجتماعی تعریف می‌کنند. اما به طور کلی می‌توان مشارکت اجتماعی را به معنای درگیری افراد در فعالیت‌هایی که تعامل با دیگران را در جامعه ایجاب می‌کند و همکاری با دیگران، تعریف کرد (Piškur & et.al, 2014: 213). مشارکت اجتماعی وضعیتی است که فرد به طور آگاهانه نسبت به مسائل محیطی، انسانی و هیجانی حیات اجتماعی خود، رفتار مشارکت‌جویانه‌ای را بروز می‌دهد. در واقع مشارکت نوعی احساس همبستگی و پیوند ذهنی-شناختی و عینی-کنشی میان فرد و جامعه و نهادهای اجتماعی نظیر سیاست، خانواده، مذهب و... است. در این وضعیت افراد آگاهانه به لحاظ نگرشی و رفتاری نسبت به کنش‌های نوع‌دوستانه، مسئولیت‌های اجتماعی و دیگر کنش‌های فعال مدنی، علاقه و توجه فعال نشان می‌دهند. (فتحی و میرزاپوری، ۱۳۹۵).

شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد مشارکت ممکن است دارای ارزش ذاتی باشد. افراد جامعه تمایل دارند رضایت بیشتری از تصمیماتی که در آن شرکت می‌کنند ابراز کنند، حتی اگر مشارکت نتیجه را تغییر ندهد یا وقتی نتایج با ترجیحات ابراز شده آنها مطابقت نداشته باشد (Morgan, 2016: 178). مشارکت اجتماعی از اعتماد بین فرد و اجتماع به دست می‌آید و از نظر مفهومی به معنای انواع فعالیت‌های فردی و گروهی برای دخالت در تعیین سرنوشت خود و جامعه و تأثیر گذاشتن بر فرایندهای تصمیم‌گیری مربوط به امور عمومی است (ادریسی و شجاعی، ۱۳۹۱: ۱۱۶).

بخش عمده‌ای از ادبیات نظری در مورد نوع شناسی مشارکت برگرفته از «نردبان مشارکت»^۱ ارنشتاین^۱ است. ارنشتاین (۱۹۶۹)، به درجه‌بندی مشارکت می‌پردازد و

مشارکت را از پایین‌ترین سطح تا بالاترین آن، به صورت پله‌های یک نردبان و به ترتیب در نظر می‌گیرد. این نردبان با میزان قدرت شهروندان در تعیین محصول نهایی فرایند مشارکتی مطابقت دارد. به این صورت که پله‌های اولیه (پایین‌ترین سطح)، نردبان عوام‌فریبی و درمان است که نشان‌دهنده عدم مشارکت می‌باشد. در این بخش شهروندان هیچ‌گونه مشارکتی در تصمیمات ندارند. پله‌های میانی شامل اطلاع‌رسانی، مشاوره و تسکین‌بخشی است که نشان‌دهنده مشارکت نمایشی است. در این بخش مشارکت به صورت کامل وجود ندارد و تنها مراتبی از اطلاع‌رسانی به شهروندان و سعی در جلب نظر آنها دیده می‌شود تا به فرونشاندن خشم شهروندان و تسکین آنها پردازد. در نهایت پله‌های پایانی شراکت (بالاترین سطح)، قدرت تفویض شده و نظارت شهروند می‌باشد که نشان‌دهنده قدرت شهروندی است که در آن شهروندان نه تنها به شراکت و همکاری می‌پردازند، بلکه از قدرت و در نهایت توان نظارت و کنترل نیز برخوردار هستند (Jones & Kardan, 2013: 10).

اما کالینز و ایزون (۲۰۰۶) معتقدند مدل سلسله مراتبی «مشارکت به عنوان قدرت» که در رویکرد آرنش‌تاین تجسم یافته است، در شرایط پیچیده‌ای که هم ماهیت یک مسئله خاص و هم راه‌حل ممکن نامشخص باشد، کمکی نمی‌نماید. کارپنتیر^۲ (۲۰۱۶) رویکردهای مشارکت را به دو رویکرد اصلی مشارکت جامعه‌شناختی و مشارکت سیاسی تقسیم می‌نماید: رویکرد جامعه‌شناختی، مشارکت را به عنوان شرکت در فرآیندهای اجتماعی ویژه تعریف می‌کند، تعریفی که شبکه گسترده‌ای را به دنبال دارد. در این رویکرد، مشارکت شامل بسیاری از انواع (اگر نه همه) تعامل انسان، همراه با تعامل با متون و فناوری‌ها است. قدرت از این رویکرد مستثنی نیست، اما همانند یکی از بسیاری از مفاهیم ثانویه برای پشتیبانی از آن باقی‌مانده است. در مقابل، رویکرد سیاسی تعریف بسیار محدودتری از مشارکت را ایجاد می‌کند، که به طور ویژه به نابرابری‌های قدرت در تصمیم‌گیری اشاره دارد (Carpentier, 2016: 71).

1. Arnstein

2. Carpentier

کارپنتیر معتقد است رویکردهای مبتنی بر نردبان تمایل دارند مشارکت را نتیجه پایدار یک فرآیند بدانند و مبارزات بر سر شدت مشارکت در این فرایندها، زمینه‌ها و بازیگران مختلف درون جامعه را نادیده می‌گیرند؛ درحالی که این بازیگران ممکن است دیدگاه‌ها و علایق مختلفی داشته باشند و استراتژی‌های مختلفی را برای رسیدن به دیدگاه‌هایشان مانند درگیری با دیگران را در پی بگیرند. رویکرد چهار سطحی کارپنتیر با در نظر گرفتن زمینه‌ها، بازیگران، تصمیمات و روابط قدرت، و در نظر گرفتن سطوح خرد و کلان، پویاتر و متغیرتر از رویکرد نردبان است.

مشارکت اجتماعی دارای ابعادی نیز هست: بعد ذهنی (شناختی) و عینی (به‌صورت فعالیت در نهادها، گروه‌ها، انجمن‌ها و...). مشارکت میان اعضای جامعه بیانگر پیوندهای عینی بین افراد یا ارتباطات آنها با یکدیگر است. پیوندهای بین افراد به دو صورت است: ۱. افراد قادرند به شیوه‌های غیررسمی با دوستی‌ها و انواع پیوندهای شبکه‌ای با یکدیگر در ارتباط باشند؛ به بیان دیگر، هر فردی شبکه اجتماعی دارد که این شبکه ممکن است شامل انواع رابطه نظیر دوستی یا پیوندهای عاطفی، نزدیکی در فضا مانند همسایگی یا مجاورت مکانی در اداره، روابط خویشاوندی و مانند آن باشد؛ ۲. نوع دوم پیوند و مشارکت به شیوه‌ای رسمی است که فرد با عضو شدن رسمی در انجمن‌ها و گروه‌های داوطلبانه با دیگران در ارتباط باشد که برخی به آن مشارکت انجمنی نیز می‌گویند. پیوندهای رسمی شبکه‌های غیررسمی برحسب پیوند یا مشارکت بین افراد تعریف می‌شوند؛ ولی ادامه حیات پیوندهای رسمی فراتر از شبکه اجتماعی درونی است (اسدپور و همکاران، ۱۳۹۷).

از نظر پاتنام، اشکال مشارکت مدنی (داوطلبانه) را می‌توان در قالب مشارکت غیررسمی و نهادی (انجمنی) که دربرگیرنده عضویت در سازمان‌ها، انجمن‌ها و کلوپ‌ها (باشگاه‌ها) با فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده در یک زمان و مکان مشخص است، مورد مطالعه قرار داد (پاتنام، ۱۳۹۲: ۲۱). مشارکت اجتماعی در زمینه تشکیل تشکلهای اجتماعی غیردولتی که همچون واسطه میان حکومت و مردم عمل می‌کنند، نقش مهمی ایفا می‌کند

(صادقی و شمس، ۱۳۹۶: ۹۵)؛ در واقع یکی از گروه‌ها و سازمان‌هایی که مبتنی بر مشارکت اجتماعی شکل می‌گیرند سمن‌ها هستند.

سازمان‌های غیردولتی^۱ یا سمن‌ها (سازمان‌های مردم‌نهاد) به سازمان‌های خصوصی اشاره دارد که برای رفع گرفتاری‌ها و مشکلات مردم، بهبود سطح زندگی، حفظ محیط‌زیست، تأمین خدمات اساسی اجتماعی و مانند آن ایجاد می‌شوند (World bank, 2016). این سازمان‌ها عمدتاً به صورت داوطلبانه و بدون وابستگی به دولت‌ها در سطح محلی، ملی یا بین‌المللی برای خدمت‌رسانی و یا سیاست‌گذاری عمومی شکل می‌گیرند (Karns, 2016).

مطابق تعریف ارائه شده توسط اتحادیه اروپا، سازمان‌های غیردولتی سازمان‌هایی هستند که ویژگی‌هایی بدین شرح دارند: برای سود شخصی تشکیل نشده‌اند؛ داوطلبانه هستند؛ تا حدودی رسمی و سازمان‌دهی شده هستند؛ معمولاً دارای مقررات سازمانی بوده و تعریف رسمی از اهداف، شیوه‌های عمل و حوزه کار خویش دارند؛ از احزاب سیاسی یا سازمان‌های بازرگانی به‌ویژه از دولت مستقل هستند؛ اهداف آنها خدمت در حوزه وسیع اجتماعی و در امور بهبود وضعیت مردم است (European Union, 2017).

اهمیت یافتن سمن‌ها به عنوان یک روند، نه صرفاً در سطح ملی بلکه در سطح جهانی نیز قابل مشاهده است. سمن‌ها با تلاش برای رفع مشکلات اقشار آسیب‌پذیر^۲ در توسعه ملی سهم دارند (Clark, 1997) و توان ویژه آنها در کاهش فقر و توانمندسازی گروه‌های حاشیه‌ای (Farington & et.al, 1993) انکارناپذیر است. سمن‌ها با شناسایی، طبقه‌بندی و اولویت‌گذاری مشکلات اجتماعی (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۲: ۱۱) و تجربه رویکردهای خلاقانه در ارائه خدمات اجتماعی به کاهش بار تصدی‌گری دولت در حوزه مسائل اجتماعی (مقیمی، ۱۳۸۲: ۱۲۱) و پر کردن خلأ ارائه خدمات دولتی به اقشار محروم جامعه، کمک می‌کنند. سمن‌ها از طریق واسطه‌گری بین دولت و جامعه می‌توانند

1. NGO: Non Governmental Organization

2. Vulnerable

تحلیلی بر موانع و مشکلات جلب مشارکت اجتماعی...، لطفی خاچکی | ۲۴۳

خواسته‌های گروه‌های حاشیه‌ای را به تصمیم‌گیران منتقل کرده و دولت‌ها را پاسخگوی نیازهای این اقشار نمایند (ون روی، ۱۳۸۶: ۴۱).

به عقیده هابرماس سازمان‌های غیردولتی از مهم‌ترین عرصه‌های شکل‌گیری حوزه عمومی و مشارکت اجتماعی محسوب می‌شوند. ازجمله دلایل اهمیت این سازمان‌ها عبارت است از: «امکان توزیع متوازن قدرت و ایجاد قدرت اجتماعی»، «گسترش روابط انسانی، تقویت توان رهبری، و افزایش قدرت سیاسی-اجتماعی افراد» و «اشاعه گفت‌وگو و عمل جمعی و شکل‌گیری هویت جمعی». هابرماس از نهادهای مدنی به عنوان اجتماعات بینابینی یاد می‌کند که در حد واسطه اجتماعات غیررسمی و رسمی جای دارند و زمینه را برای کنش ارتباطی رهایی‌بخش -گفت‌وگوی آزاد و خردمندانه و به‌دوراز سلطه- فراهم می‌سازند. (عبداللهی، ۱۳۸۳: ۶۳)

ایجاد مراکز کانونی برای جذب، سازمان‌دهی و هدایت کمک‌های مردمی و برخورداری از نفوذ اجتماعی مناسب به دلیل ساختار چابک (سعیدی، ۱۳۸۲: ۳۲) از دیگر نقاط قوت و اهمیت سمن‌های محسوب می‌شود. همچنین سمن‌ها با ایجاد بستری مناسب برای همکاری و مشارکت گروه‌های مختلف مردم در حل معضلات جامعه، ظرفیت‌هایی خوبی برای پیشبرد مشارکت‌های مردمی و ابتکارات خودیاری محلی دارند (موسوی، ۱۳۹۱: ۱۱۱). اما در مسیر جلب مشارکت عمومی، مسائل و چالش‌های متعددی وجود دارد که پژوهش حاضر سعی در شناسایی بخشی از آن دارد.

اسمیت در پژوهشی با هدف شناخت تعیین‌کننده‌های مشارکت انجمنی و داوطلبی، ضمن مرور مطالعات اجتماعی در خصوص مشارکت داوطلبانه در انجمن‌های آمریکا، در یک بازه زمانی حدوداً ۲۰ ساله تا اواسط دهه ۹۰ قرن بیستم، تبیین‌کننده‌های مشارکت انجمنی را شامل متغیرهای زمینه‌ای (عواملی که معرف محیط-اجتماع، منطقه‌ای و محلی و سازمانی-فردی است)، متغیرهای موقعیت اجتماعی (عواملی که معرف پایگاه اقتصادی-اجتماعی، جنسیت، ثبات سکونت، سن، اندازه خانواده، وضع تأهل و... است)، شخصیت (تمایلات، منش‌ها و خصلت‌های فردی پایدار، فرا موقعیتی و عام)، نگرش (نگرش به منافع

گروهی، دیگرخواهی، احساس وظیفه مدنی، محاسبه هزینه/سود) و متغیرهای شرایطی (شرایط و موقعیت بلافصل فرد و ادراک فرد از آن شرایط) می‌داند (Smith, 1994). البته در این پژوهش بیش از آنکه مشارکت از منظر فرد داوطلب مورد بحث باشد، از دید سازمان مردم‌نهاد و تشکلهای انجمنی به مسائل و چالش‌های مرتبط با جلب مشارکت نگریسته می‌شود.

اگر مشارکت در سازمان‌های مردم‌نهاد را «پذیرش» اهداف و برنامه‌های این سازمان‌ها، ایجاد روابط مؤثر با آنها و همکاری در راستای اهداف آنان در نظر بگیریم، پذیرش تابع پیوستاری است که از «پذیرش کامل» در یک سوی طیف تا «تحمل» در سوی دیگر امتداد می‌یابد. این پیوستار به شرح زیر است:

۱. تأیید: ذینفعان به نفع سازمان برای حفاظت از کارکنان، دارایی‌ها یا شهرت آن فعالانه عمل می‌کنند.

۲. رضایت: ذینفعان دسترسی امن و مستمر به جمعیت‌های آسیب‌پذیر را فراهم کرده و همچنین ممکن است اطلاعات مربوط به امنیت را در اختیار بگذارند.

۳. مدارا: ذینفعان وجود سازمان‌های غیردولتی را در جامعه تحمل می‌کنند، در بخش‌های وسیع‌تر، کالاها و خدماتی که دیگران می‌خواهند و نیاز دارند یا می‌توانند از آن بهره‌مند شوند را فراهم می‌کنند.

۴. امتناع: ذینفعان باعث تضعیف برنامه‌های سازمان‌های غیردولتی یا مانع دسترسی به جمعیت‌های آسیب‌پذیر می‌شوند.

۵. مقابله مستقیم: ذینفعان فعالانه کارکنان سازمان‌های غیردولتی، برنامه‌ها، دارایی‌ها یا شهرت آنها را تهدید کرده یا آنها را تخریب می‌کنند (شجاعی و همکاران، ۱۳۹۷).

در راستای ترسیم چارچوب مفهومی تحقیق همان‌طور که بررسی مبانی نظری نشان داد، مشارکت عنصری داوطلبانه، آگاهانه و مسئولانه محسوب می‌شود. از این رو شناخت مسائلی که مانع جلب مشارکت عمومی جامعه برای حل آسیب‌های اجتماعی می‌شود هم

جنبه عینی دارد و هم جنبه ذهنی. درواقع این مسئله از یک سو ریشه در مشکلات واقعی موجود در جامعه دارد و جدای از تصمیمات فردی اشخاص، شرایطی در بستر جامعه ایجاد می شود که کاهش مشارکت اجتماعی را به دنبال دارد؛ شرایطی چون گسترش آسیب های اجتماعی و ناتوانی ساختارهای نهادی برای رفع آنها. از سوی دیگر جنبه ذهنی بر ویژگی های شخصیتی همچون انزوایی، فردگرایی و بی تفاوتی تأکید دارد.

از جهت دیگر مشارکت از طریق سمن ها برای رفع آسیب های اجتماعی جنبه بیرونی و درونی دارد. بدین معنی که برخی مشکلات از مسائل سازمانی و نهادی نشأت می گیرد و برخی موانع متأثر از ارتباط سمن ها با بخش های دیگر جامعه است. با کنار هم قرار دادن این دو تقسیم بندی می توان شاهد چالش های ذهنی و یا عینی بود که جنبه درونی دارند و همچنین موانع ذهنی یا عینی را شناسایی نمود که جنبه بیرونی دارند. با این نگاه در هریک از جنبه های چهارگانه فوق اگر سمن ها در جلب مشارکت مردمی توفیق مطلوبی حاصل نکنند، پذیرش عمومی این سازمان ها در جامعه رخ نمی دهد. طبق این توضیحات پژوهش حاضر سعی دارد از جنبه های مختلف، موانع و چالش های جلب مشارکت اجتماعی را شناسایی نماید.

روش

روش مورد استفاده در این پژوهش مبتنی بر روش شناسی کیفی و از نوع «تحلیل مضمون» می باشد. تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده های کیفی است. این روش، فرایندی برای تحلیل داده های متنی است و داده های پراکنده و متنوع را به داده هایی غنی و تفصیلی تبدیل می کند (Braun & Clarke, 2006). در تحلیل مضمون برخلاف تحلیل محتوا که معمولاً به بافت داده ها توجه نمی کند، به بافت و زمینه داده ها بیشتر توجه می شود. همچنین، تحلیل مضمون از شمارش کلمات و مفاهیم آشکار، فراتر می رود و بر شناخت و توضیح ایده های صریح و ضمنی تمرکز می کند.

سپس، از کدهای مضامین اصلی برای تحلیل عمیق‌تر داده‌ها استفاده می‌شود (Namey & et.al, 2007).

برای جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش با مراجعه به تعدادی از سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه اقشار آسیب‌پذیر با ۲۷ نفر از فعالان و مؤسسان آنها مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته صورت گرفت. شعبه اصلی اغلب این سمن‌ها در شهر تهران بوده است. اما حوزه مداخله برخی از آنها، سایر شهرها و استان‌ها نیز بوده است. البته فرایند جلب مشارکت مردمی در عمده این سازمان‌ها، شهر و استان تهران بوده است. برای انتخاب افراد و سمن‌ها از روش نمونه‌گیری هدفمند و از راهبرد نمونه‌گیری زنجیره‌ای یا گلوله برفی استفاده شده است. در نمونه‌گیری هدفمند، محقق تعمداً به انتخاب محیط‌ها، افراد یا وقایع خاصی می‌پردازد که حاوی اطلاعات مهمی است که کسب آن از طریق انتخاب‌های دیگر ممکن نیست.

در پژوهش حاضر متن حاصل از مصاحبه‌ها با استفاده از نرم‌افزار Max qda، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و داده‌های گردآوری‌شده با این نرم‌افزار کدگذاری و مقوله‌بندی شدند. در مرحله اول کدگذاری شناسایی، نام‌گذاری، توصیف و طبقه‌بندی داده‌ها صورت گرفت و در مرحله بعد، مفاهیم و مقوله‌هایی شناسایی شده، در تجزیه و ترکیبی جدید به یکدیگر مرتبط شدند و نهایتاً تلاش شد با وضوح پیدا کردن قضایا و کشف روابط تعمیم‌یافته میان مقولات، از دل داده‌ها مدل تحلیلی ارائه شود. در این پژوهش از خلال این مراحل در نهایت سه نوع مضمون شامل مضامین پایه (کدها نکات کلیدی موجود در متن)، مضامین سازمان دهنده (مقولات به‌دست آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه) و مضامین فراگیر (مضامین اصلی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به‌عنوان یک کل) به دست آمد.

برای تأمین اعتبار داده‌ها در این تحقیق نتایج پژوهش به مصاحبه‌شوندگان برگردانده شد و سپس نظرات آنها با یافته‌ها مطابقت داده شد است. همچنین تعدادی از صاحب‌نظران به‌عنوان مشاور و بازرسان خارجی^۱ بر مراحل پژوهش نظارت داشته و با آنها تبادل نظر

صورت گرفت. از سوی دیگر در جهت تأمین پایایی از روش مثلث سازی یا زاویه بندی^۱ برای جمع آوری داده ها استفاده شده است و در کنار گفتگو با افراد از عکس، فیلم، یادداشت برداری و مشاهده نیز برای ثبت دقیق یافته ها کمک گرفته شد.

یافته ها

برای ارائه یافته ها، ضمن کدگذاری همه مصاحبه ها و با کنار هم قرار دادن تمام کدهای باز و دسته بندی مضامین مختلف، در نهایت چهار چالش عمده شناسایی شد. سمن های حمایتی برای پیشبرد اهداف خود نیازمند جلب مشارکت هستند. این مشارکت می تواند از سوی ارگان های خصوصی، نهادهای دولتی، سازمان های بین المللی و به طور ویژه عموم مردم جامعه صورت گیرد. در این مسیر سمن ها با چالش های گوناگونی روبرو هستند که در ادامه توضیحات مربوط به هریک در قالب چهار مضمون فراگیر آمده است.

۱-۱- چالش های ساختاری / محیطی

محیط پیرامونی که سازمان های مردم نهاد در آن دست به عمل می زنند و زمینه و بستری که در آن انجام فعالیت می کنند گاهی شرایطی را بر آنها تحمیل می نماید که رفع آن فراتر از توان و اراده سمن ها است. از جمله چالش های قابل ذکر در این بخش برای جلب مشارکت، قدمت و طول عمر سمن ها است؛ به طوری که سمن هایی که زمان کمتری از تاریخ تأسیس و شروع فعالیت آنها می گذرد، مشکلات بیشتری برای جذب مشارکت عمومی دارند. همچنین حیطه فعالیت های مرتبط با مسائل و معضلات اجتماعی در اینجا اهمیت می یابد؛ بدین معنی که تنوع موضوعات می تواند امکان جذب کمک مردمی را افزایش دهد. اندازه و گستره جغرافیایی نیز از این نظر اهمیت می یابد که سمن های بزرگ تر که مناطق و استان های بیشتری را تحت پوشش قرار می دهند، بیش از بقیه در جلب کمک های مردمی موفق عمل می کنند.

این موارد در کنار عامل شهرت و اعتبار می‌تواند به مسئله‌ای جدی در جلب مشارکت تبدیل شود. در واقع سمن‌هایی که شناخته‌شده‌تر هستند در مقایسه با سمن‌های کمتر شناخته‌شده با چالش‌های مهم‌تری روبرو هستند. «اعتبار اجتماعی» سمن‌ها نزد اذهان عمومی و مشارکت‌کنندگان را این‌گونه باید تعبیر کرد که سمن‌های دارای اعتبار اجتماعی مقبول نزد مخاطبان، می‌توانند جلب مشارکت بالاتری داشته باشند. از سوی دیگر یکی از زمینه‌ها و دلایل حضور و مشارکت فعالانه در نهادهای مدنی کسب اعتبار و پرستیژ اجتماعی است. درواقع، در شرایطی که امکان اثرگذاری و مدیریت جوانان در عرصه‌های مختلف اقتصادی و شغلی، سیاسی و اجتماعی به دلیل ساخت محدود فرصت‌های نهادی و سیاسی کاهش یافته است، جوانان با روی آوردن به نهادهای مدنی، مجاری دیده شدن و کسب احترام و اعتبار اجتماعی خود را فراهم آورده‌اند. در این شرایط، اعتبار سمن‌ها به افزایش مشارکت مردمی کمک می‌کند و بالعکس.

در خصوص نسبت با نهادهای رسمی باید گفت یکی از شیوه‌های جلب مشارکت در سمن‌ها، ارتباط برقرار کردن با نهادها و شرکت‌های خصوصی، نهادهای دولتی و سایر سازمان‌های مردم‌نهاد است. ارتباط با شورای شهر، سازمان میراث فرهنگی، شهرداری، بانک‌ها، کانون‌های فرهنگی، اپراتورهای تلفن همراه، تشکل‌های مذهبی، مجلس شورای اسلامی و نمایندگان مجلس، کانون بازنشستگان و ... از جمله این نهادها است. همچنین بسیاری از شرکت‌های تجاری بخشی با عنوان «مسئولیت اجتماعی» دارند که وظیفه آن شرکت در امور خیر است که سمن‌ها نیز معمولاً با همین بخش در ارتباط هستند. اما در این حوزه نیز سمن‌ها با چالش‌هایی مواجه هستند و نمی‌توانند کمک مستمری دریافت کنند. همچنین نوع ارتباط و نسبت سمن‌ها با نهادهای رسمی متولی ورود به آسیب‌ها و مسائل اجتماعی در اینجا قابل ذکر است. بعضاً نوع این ارتباط می‌تواند اعتبار اجتماعی سمن‌ها را نیز تغییر دهد. در واقع از یک‌طرف سمن‌ها در مقایسه با بخش‌های دولتی از امکانات کمتری بهره می‌گیرند و از طرف دیگر نمی‌توانند نهادهای رسمی متولی حوزه فعالیت خود را نادیده بگیرند. بنابراین باید نسبت متعادل و مشخصی با این بخش برقرار نمایند تا هم

استقلال خود را حفظ کنند و هم از توان مشارکتی این نهادها غافل نشوند؛ نسبتی که به درستی شکل نگرفته است.

از دیگر عوامل قابل ذکر تأکید بیش از حد سمن‌ها بر مشارکت مالی و نبود توازن بین کمک مادی و معنوی است. یکی از فعالان سمن‌های حمایتی در این زمینه گفته است: «وضع بد اقتصادی از سال ۱۳۹۷ باعث شد زندگی مردم به‌ویژه اقشار ضعیف تحت تأثیر بگیرد و همین بحران‌ها و شرایط اجتماعی جدید باعث تنزل اهداف سمن‌ها به مسائل اقتصادی و نادیده گرفتن سایر مسائل شد. حتی برخی سمن‌ها به همین دلیل به تعطیلی کشیده شدند.»

لازم به ذکر است که بسیاری از مشکلات اقشار آسیب‌پذیر صرفاً با پول حل نمی‌شود و اغلب آنها بیش از پول نیاز به همیاری و همدردی دارند. ضمن اینکه کمک مستقیم مالی در برخی شرایط اثر عکس بر بهبود شرایط زندگی این اقشار دارد. همچنین در سمن‌های حمایتی مسیر هزینه کرد کمک مالی توسط مردم همیشه به‌خوبی مشخص نیست و همین موضوع بعضاً بی‌اعتمادی خیرین به برخی سمن‌ها و در نتیجه کاهش مشارکت و همراهی جامعه با سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی را در پی دارد. به‌زعم فعالان سمن‌ها تعامل مناسب با اعضای داوطلب در یک‌سو و با نیازمندان و افرادی که به‌نوعی در اجتماع دچار معضل هستند، از سوی دیگر باعث ایجاد اعتماد در میان خیرین می‌شود. همچنین سمن‌ها در کنار تأکید بر جنبه‌های دینی کمک باید بر باورهای جهان‌شمول اخلاقی و ایجاد نگاه انسانی نیز توجه شود تا افراد بیشتری تمایل به همراهی با اهداف آنها پیدا کنند. در واقع در جامعه‌ای که برخی شکاف‌های اجتماعی باعث می‌شود افراد نگرش‌ها و باورهای متفاوتی نسبت به مسائل اخلاقی داشته باشند، بهتر است در کنار مباحث دینی مرتبط با کمک به هم‌نوع، بر حمایت انسان‌دوستانه برای ایجاد معنا در زندگی نیز تأکید شود.

جدول ۱- مضامین پایه و مضامین سازمان دهنده مربوط به چالش ساختاری/ محیطی

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
چالش ساختاری/ محیطی	تأثیرات منفی قدمت	جذب مشارکت از زمان تأسیس
		طول عمر سمن‌ها
	حیطه فعالیت محدود	حوزه کاری مرتبط
		دامنه فعالیت‌های اجتماعی
		میزان مسائل و معضلات موردتوجه
	اندازه و گستره جغرافیایی پایین	تعداد نیروی انسانی فعال
		تعداد نیروی انسانی پاره‌وقت
		مناطق تحت پوشش
		استان‌های محل فعالیت
	نقص شهرت و اعتبار اجتماعی	میزان اعتبار سمن‌ها در محیط
		شناخته شدن توسط مردم بومی
		نگاه به سمن‌ها در اذهان عمومی
	نسبت ناکامل با نهادهای رسمی	مواجهه با سازمان‌های متولی
		ناامیدی از نهادهای رسمی
		همکاری با سایر گروه‌های رسمی
		تعریف مأموریت مشترک با ارگان‌های دولتی
	تأکید افراطی بر مشارکت مالی	ناتوانی در ایجاد توازن بین انواع کمک‌ها
		تمایز کمک مادی و معنوی
		اشاعه فرهنگ فقر با تزریق صرف کمک مادی
		جنبه‌های دینی کمک در جامعه با شکاف اجتماعی
	بی‌اعتمادی خیرین	ابهام مسیر هزینه‌کرد کمک‌ها
		کاهش اعتماد مشارکت‌کنندگان
		کاهش مشارکت در نتیجه نبود اعتماد
		همراهی پایین خیرین
		عدم اتکا بر باورهای جهان‌شمول اخلاقی

۲-۱- چالش‌های سازمانی / پیرامونی

سازمان‌های مردم‌نهاد برای جلب مشارکت نیاز به رسانه قوی و قابل شنیده شدن دارند. در اینجا باید به نداشتن رسانه همه‌گیر برای جذب کمک مادی و معنوی اشاره کرد. هرچند سمن‌ها از رسانه‌های داخلی برای ترویج فعالیت‌ها خود استفاده می‌کنند، اما در نظام رسانه‌ای کشور نمی‌توان سهم محسوسی و مهمی برای آن قائل شد. نکته دیگر اینکه جلب مشارکت به‌نوعی با مفهوم تبلیغ گره‌خورده است؛ درواقع تبلیغ باعث جلب مشارکت بیشتر می‌شود و جلب مشارکت خود نوعی تبلیغ سمن است. سمن‌ها برای شناساندن خود به مخاطب و جلب مشارکت آنها باید مؤسسه خود را تبلیغ کنند. تبلیغ مؤسسه، تبلیغ و مهم جلوه دادن مسئله‌ای است که سمن‌ها بدان می‌پردازند. سمن‌ها عمدتاً واحدها و بخش‌های مجزایی با عنوان «کمیته تبلیغات و جذب منابع مالی»، «کارگروه تولید محتوا»، «کارگروه تأمین منابع و اعتبارات» و ... دارند که وظایفی چون ایده پردازی درباره چگونگی انعکاس فعالیت‌های سمن، انتشار اخبار و مطالب در فضای مجازی، ایده پردازی پیرامون تبلیغات برای عرضه کالا و خدمات سمن، ایجاد بازار فروش برای محصولات، جذب مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و مؤسسات و جذب مشارکت مالی حامیان حقیقی و حقوقی را بر عهده دارند. باین‌حال سمن‌ها معمولاً فنون تبلیغاتی را به شکل قوی و جدی به کار نمی‌گیرند.

یکی دیگر از چالش‌های قابل ذکر محدود بودن مسیرهای مشارکت و کمک مردم به سمن‌ها است. درحالی‌که برای جلب مشارکت همه‌گیر چه در زمینه کمک مادی و چه کمک معنوی، لازم است مسیرهای مختلفی برای کمک مشخص شده، گسترش یافته و تنوع بخشیده شود. در واقع برای اینکه افراد تمایل بیشتری به همکاری با سمن‌ها پیدا کنند، باید بدانند بنا به تخصص و مهارتی که در حوزه مشخصی دارند، می‌توانند نیاز معینی از یک سمن را برطرف نمایند. یکی از مصاحبه‌شوندگان در این مورد اشاره دارد:

«گاهی نمی‌توانیم در فرایند جذب نیروی انسانی، چگونگی کمک و فعالیت داوطلبانی که تمایل به مشارکت دارند را مشخص کنیم. افراد باید در آن راستا که تخصص‌شان است با ما همکاری کنند. همه به دنبال کمک مالی نیستند.»

همچنین سمن‌ها بعضاً از مدل‌های کم بازده برای تأمین مالی استفاده می‌کنند. به‌عنوان مثال روش‌های سنتی مانند سپردن قلک به مشارکت‌کنندگان هنوز جای خود را به روش‌های جدید دیجیتال نداده است. همچنین استفاده از توان و ظرفیت مهارتی افراد به‌خوبی محقق نمی‌شود و مشارکت‌کنندگان متناسب با تخصص مشخصی که در یک حوزه دارند به کار گرفته نمی‌شوند. نکته دیگر اینکه در پیشبرد مشارکت مردمی اعطای نقش به جامعه محلی به دلیل حس تعلق‌خاطری که افراد به محل زندگی خود دارند، می‌تواند اثرگذار باشد؛ درحالی‌که سمن‌ها در به‌کارگیری درست مشارکت بومیان و توسعه خودیاری محلی دچار ضعف هستند.

جدول ۲- مضامین پایه و مضامین سازمان دهنده مربوط به چالش سازمانی/ پیرامونی

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
چالش سازمانی/ پیرامونی	فقدان رسانه برای تبلیغ	توان رسانه‌ای محدود
		نداشتن رسانه مستقل
		بهره‌گیری اندک از ظرفیت رسانه‌ای موجود
		شکاف و فاصله از بستر رسمی رسانه‌ای
		تضاد منافع با رسانه‌های رقیب
		سهم اندک از نظام رسانه‌ای کشور
	ضعف به‌کارگیری فنون تبلیغات	تسلط ناکافی بر فنون نوین تبلیغ
		آشنایی اندک کادر سازمانی با اثرگذاری تبلیغات
		ضعف واحدهای تولید محتوا
		ادغام کارگروه‌های مالی با موضوع تبلیغات
		تمایز قائل شدن بین تبلیغ انسانی و تبلیغ تجاری
	محدود بودن مسیرهای کمک	تأکید بر مسیرهای محدود مشارکت
		تنوع پایین شیوه‌های همکاری با سمن‌ها

		عدم تناسب ویژگی مشارکت‌کنندگان با نوع کمک
		اختلاف نظر ارکان سازمان با شیوه‌های کمک به سمن
		ضعف توازن بین کمک‌های مادی و معنوی
		فقدان روند پایدار تولید منابع
	مدل‌های کم بازده تأمین نیرو	توجه ناکافی عنصر مهارت در مشارکت مردمی
		استفاده نادرست از زمان تحت اختیار نیروها
		توجه اندک به شیوه‌های دیجیتال
		عدم شناسایی درست ظرفیت‌های اجتماعی
		مشارکت ضعیف بومیان
		کم‌توجهی به خودیاری محلی

۳-۱- چالش‌های راهبردی

در خصوص چالش‌های راهبردی سمن‌ها برای جلب مشارکت یکی از مهم‌ترین موارد «جدایی بین مشارکت‌کنندگان و اقشار آسیب‌پذیر» است. سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی برای اینکه مردم را بیشتر ترغیب به مشارکت کنند، باید ارتباط نزدیکی بین مشارکت‌کنندگان و اقشار آسیب‌پذیر برقرار نمایند. بدین شیوه که مشارکت‌کنندگان و حضار بدانند که قرار است کمک آنها به چه کسی اختصاص داده شود. مؤسس یکی از سازمان‌های مردمی در این خصوص گفته است:

«یک مرکز خیریه باید تعامل هوشمند داشته باشد؛ این تعامل باید به صورتی باشد که هرکس در هر بخشی از فعالیت‌هایش در جمعیت، بتواند به صورت یک جزء از کل جمعیت، نوع فعالیت یا کمک موردنظر خود و حتی فرد موردنظر برای کمک خود را انتخاب کند و تا مرحله نهایی ارائه خدمات و ارسال کمک‌ها، روند آن را پیگیری نماید.»

اما در عمل چنین اتفاقی کمتر رخ می‌دهد و زیست ذهنی مشترکی بین این دو گروه به وجود نمی‌آید؛ در نتیجه مشارکت مؤثری نیز صورت نمی‌گیرد. از دیگر موارد قابل‌ذکر در اینجا نداشتن نگاه علمی و تخصصی به مسائل و غلبه

رویکرد احساسی و عاطفی در جلب مشارکت است. در واقع سمن‌های حمایتی بیشتر سعی دارند با تحریک احساسات مردم، آن‌ها را مجاب به همکاری در راستای حل معضلات اجتماعی نمایند. البته در این میان برخی سمن‌ها برای جلب مشارکت سعی می‌کنند با برگزاری نشست‌ها، همایش‌ها و سمینارهای تخصصی و با دعوت از متخصصان و صاحب‌نظران آسیب‌های اجتماعی، نگاه علمی و دانشگاهی به مسائل داشته باشند؛ اما این موارد بیشتر حکم استثناء را دارد نه یک قاعده کلی.

همچنین با توجه به اهمیت تعامل با مشارکت‌کنندگان (حضرار) در سمن‌ها، یافته‌ها نشان می‌دهد الگویی بر این تعامل حاکم است که محقق آن را «مشارکت پلیسی» نامیده است. طبق این الگو برخی سمن‌ها با حالتی از اجبار دائماً سعی دارند مخاطب را به نوعی وادار به کمک کنند. هرچند این قضاوت به‌ویژه در مورد برخی سمن‌ها کمی سخت‌گیرانه است، اما برخی خیریه‌ها نمونه‌های خوبی از این الگو هستند. تماس‌های مکرر، درخواست زیاد برای واریز وجه، ایجاد محظوریت اخلاقی و ... در این سمن‌ها دیده می‌شود.

سمن‌های مبتنی بر الگوی فوق اغلب کمک مادی و پولی را در اولویت قرار می‌دهند. در واقع این سمن‌ها شیوه‌ای بانک‌گونه برای جلب مشارکت اتخاذ می‌کنند. این نوع جلب مشارکت بانکی را می‌توان «نگاه شعبه محور» نیز نامید. در توضیح این رویکرد باید گفت ساختار سازمانی برخی خیریه‌ها بدین شکل است که چندین شعبه مستقل از هم دارند و تا حدی شبیه به بانک‌ها هستند؛ گویی هر شعبه آن می‌خواهد جلب مشارکت (عموماً مادی) بیشتری از خیرین داشته باشد. بررسی‌ها نشان می‌دهد در این گونه سمن‌ها که «الگوی شعبه محور» بر آن حاکم است، عموماً مسئولین برخی شعب علاقه ندارند مشارکت‌کننده را به شعبه‌های دیگر همان سمن معرفی کنند و به نوعی او را از دست بدهند. در مقابل این الگو «نگاه یکپارچه» وجود دارد که در آن سمن‌ها نگاه واحدی به کل مجموعه دارند. البته نام‌گذاری‌های فوق صرفاً ناظر به ساختار سازمانی سمن‌ها نیست؛ زیرا بسیاری از سمن‌های استانی و ملی خواه‌ناخواه چندین مرکز جداگانه دارند. بلکه نسبت این شعب باهم و تصمیم‌گیری مؤسسان و مدیران سمن برای نوع ارتباط این شعبه‌ها باهم مدنظر است.

مسئله دیگر قابل ذکر، بهره گیری از الگوی کارمندی است. همان طور که در مباحث نظری توضیح داده شد به طور کلی سمن اشاره به سازمان هایی دارد که به صورت داوطلبانه توسط مردم برای پیگیری اهداف اجتماعی و پیشبرد توسعه اجتماعی تشکیل شده است. در واقع سمن ها به صورت داوطلبانه به وسیله مردم تشکیل می شود (ریچارد، ۱۳۷۶) و داشتن ماهیت داوطلبی از خصلت های اصلی چنین سازمان هایی است (لویس، ۲۰۰۱: ۷۷). از این رو اساساً خصلت داوطلبانه باید اساس جذب نیرو و جلب مشارکت در سمن ها باشد. یکی از مصاحبه شوندگان در این خصوص می گوید:

«مدل سرمایه انسانی ما باید اشاعه فرهنگ داوطلبانه و فرهنگ کمک بنا به تجربه و تخصص افراد باشد؛ هرچند وقت اندکی را بگذارند است. توزیع فعالیت ها برای استفاده حداکثری و درگیر شدن بدون چشم داشت افراد در فعالیت های جمعیت در اینجا به خوبی اتفاق نمی افتد. هدایت داوطلبانه خیرین به سمتی که خودشان می خواهند کمک بکنند باید مبنا قرار گیرد.»

درحالی که طبق مطالعه حاضر، بسیاری از سمن ها از نیروی استخدامی و کارمندی استفاده می کنند که با ماهیت چنین سازمان هایی در تضاد است.

جدول ۳- مضامین پایه و مضامین سازمان دهنده مربوط به چالش راهبردی

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
چالش راهبردی	جدایی بین مشارکت کنندگان و اقشار آسیب پذیر	شیوه ترغیب مشارکت کنندگان
		ارتباط نزدیک بین مردم و در حاشیه ماندگان
		درک جهان مشترک مشارکت کننده- آسیب پذیر
		نزدیکی احساسی به اقشار آسیب پذیر
	نبود نگاه علمی و تخصصی به مسائل	غلبه رویکرد احساسی و عاطفی
		نگاه فردی به پدیده های اجتماعی
		تکیه بر تحریک احساسات عمومی
		نداشتن رویکرد تخصصی
		تکثر و تنوع داوطلبان

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
	جلب مشارکت پلیسی	تفاوت دیدگاه‌ها
		تعامل معیوب با مشارکت‌کنندگان
		تعقیب حضار
		اجبار دائمی به کمک
		ایجاد محظوریت اخلاقی
		درخواست مشارکت دائمی
	جایگزینی نگاه یکپارچه با شعبه محور	ارتباط مکرر برای کمک مالی
		مشارکت بانک‌گونه
		ایجاد ساختار شعبه‌ای
		نبود ارتباط ارگانیک بین شعب سمن‌ها
		دوری از نگاه واحد به پیکره سمن
	جایگزینی الگوی داوطلبانه با کارمندی	نگاه کارمندمحور به مشارکت‌کننده
		دلسرد شدن داوطلبان دائمی
		جذب نیروی اداری
		تناقض نوع نیروی انسانی با ماهیت سمن‌ها
		جذب ناکافی نیروی متخصص

۴-۱- چالش‌های پیامدی

در خصوص چالش‌های پیامدی سمن‌ها در مواجهه با پدیده جلب مشارکت باید به تمایز دو مفهوم اشاره کرد. مطالعه سمن‌ها و مصاحبه با فعالان آنها محقق را با دو مفهوم مواجه نمود که یکی «مشارکت» و دیگری «همکاری» است. در مورد تفاوت این دو مفهوم باید گفت وجه داوطلبانه مشارکت از همکاری بیشتر است. همچنین مشارکت عمیق‌تر و مردمی‌تر از همکاری است. به‌طور کلی تفاوتی که در اینجا بین همکاری و مشارکت دیده می‌شود، بیشتر ناظر به این موضوع است که همکاری یا وجه سازمانی دارد و یا اینکه محدود به ارتباط دورادور مردم (در حد کمک‌های مالی گهگاه) با سمن‌ها است. اما مشارکت به معنی ارتباط نزدیک‌تر با سمن‌ها، شرکت در طرح‌های آنها و رابطه صمیمی‌تر

با اقشار آسیب‌پذیر مورد حمایت سمن‌ها است. از این منظر سمن‌ها نیز معمولاً به یکی از این دو مورد تمایل بیشتری دارند. طبق یافته‌ها غلبه رویکرد همکاری محور بر رویکرد مشارکت محور در سمن‌های حمایتی، از جمله چالش‌های پیامدی برای جلب مشارکت محسوب می‌شود. البته در متن تحقیق مفهوم «مشارکت» بیشتر در معنای عام آن به کار گرفته شده است و در همه جا مراد تفاوت فوق نیست.

از سوی دیگر باید به رها کردن سرمایه انسانی از سوی سمن‌ها اشاره کرد. در واقع سمن‌ها به دلیل عدم استفاده از شیوه‌های جذب‌کننده و نگاه‌دارنده، بخش زیادی از سرمایه انسانی خود را ازدست‌داده و از اتخاذ روندی پایدار برای تبدیل مشارکت‌کننده گذری به مشارکت‌کننده دائمی ناتوانند. این موضوع باعث می‌شود افرادی که به صورت گذری و اتفاقی با یک سمن همکاری کوتاه‌مدتی دارند، تبدیل به یک مشارکت‌کننده دائمی و همیشگی نشوند. درحالی‌که افرادی که یک بار با یک سمن همکاری داشته‌اند به دلیل شناختی که از سمن پیدا می‌کنند، سهل‌الوصول‌تر از سایر مشارکت‌کنندگان هستند و نباید به راحتی آنها را رها کرد. برای تبدیل مشارکت‌کنندگان موقتی به دائمی لازم است سمن‌ها در بلندمدت به ارتقاء دانش اجتماعی و فرهنگی جامعه و آگاه‌سازی آنها در جهت وجود مسائل اجتماعی کمک کنند.

یکی از چالش‌های پیامدی مهم، ضعف سمن‌ها در شبکه‌سازی است. مسلماً شبکه‌سازی بین سمن‌ها می‌تواند به جلب مشارکت مطلوب و مؤثر کمک کند. یکی از علل عدم شکل‌گیری الگوی ارتباطی مستمر بین سمن‌ها، نبود شبکه‌ای قوی و منسجم بین سمن‌های حمایتی است. کمبود سازمان‌های غیردولتی همکار یا فعال در زمینه‌های مشابه، به عدم شکل‌گیری شبکه بین سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی دامن می‌زند. به زعم فعالان سمن‌های حمایتی، فعالیت شبکه‌ها در ایران هنوز به سطحی از قدرتمندی نرسیده که بتوان انتظار بالایی از آن داشت. این قدرتمند نبودن فعلی شبکه‌ها می‌تواند معلول چند عامل باشد؛ اول اینکه شبکه یک مفهوم تشکیلاتی دارد و یک مفهوم ذهنی - عملیاتی که در مفهوم دوم مشکل وجود دارد. در واقع ابتدا باید به لحاظ عملی و

ذهنی شبکه‌ها ایجاد شده و سپس تشکیلات سامان‌دهی شوند تا تسهیلگر امور بوده و به سازمان‌های غیردولتی امکان به رسمیت شناخته شدن دهد. دوم اینکه شبکه‌ها گاهی آن‌قدر درگیر احقاق حقوق اولیه و خُرد سازمان‌های عضو هستند که به رسالت اصلی خود که سامان‌دهی، کلان‌نگری و مرتبط سازی تمامی بخش‌های جامعه با سمن‌ها و متعاقب آن جلب مشارکت حداکثری است، نمی‌رسند.

جدول ۴- مضامین پایه و مضامین سازمان دهنده مربوط به چالش پیامدی

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
چالش پیامدی	غلبه رویکرد همکاری محور بر مشارکت محور	تمایز مفهومی مشارکت و همکاری
		کم‌توجهی به وجوه داوطلبانه همکاری
		مشارکت عمیق و مردمی
		برجسته شدن جنبه‌های سازمانی همکاری
		ارتباط پیوسته و همیشگی
	رها شدن سرمایه انسانی	نقص شیوه‌های جذب‌کننده مشارکت
		نگاهداری دائمی نیروی انسانی
		نبود ارتباط نزدیک و صمیمی
	عدم تبدیل مشارکت‌کننده گذری به مشارکت‌کننده دائمی	عدم اتخاذ روند پایدار جلب مشارکت
		ارتباط دورادور مشارکت‌کنندگان
		سطحی بودن روابط مردم با سمن‌ها
		همکاری اتفاقی با سمن‌ها
		ارتقاء دانش اجتماعی و آگاه‌سازی
		ضعف ادعا سازی (زبانی، رفتاری، بصری)
		ضعف متقاعدسازی حضار
	ضعف شبکه‌سازی	جلب مشارکت مؤثر از طریق شبکه
		فقدان شکل‌گیری الگوی ارتباطی مستمر
		نبود اشتراک فعالان مشابه
		کاهش قدرت شبکه‌های سازمانی

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
		نبود الگوی عملی شبکه‌ها
		درگیری شبکه‌ها در رفع امور داخلی
		ضعف کلان نگری شبکه‌ها
		اجماع اندک سمن‌ها با زمینه‌های مشابه
		ایجاد هسته‌های متکثر

بحث و نتیجه‌گیری

مشارکت اثربخش در امر خیر و فعالیت داوطلبانه ازجمله الزامات اساسی برای توسعه پایدار بوده که می‌تواند اثرات شایان توجهی بر تعالی انسان و پیشرفت جوامع داشته باشد. فرهنگ همدلی، اتحاد و انسجام در سطح جامعه که لازمه آرامش و تأمین کیفیت زندگی است، به‌واسطه مشارکت مؤثر در امور جمعی توسعه و بهبود پیدا می‌کند. همکاری و مشارکت با سازمان‌های مردم‌نهاد ازجمله مصادیق این همیاری تلقی می‌شود.

سازمان‌های غیردولتی بیش از نیم‌قرن است که موردتوجه سازمان‌های بین‌المللی و حکومت‌های ملی قرار گرفته‌اند. به‌واسطه تغییر رویکرد به توسعه و تأکید بر نقش مشارکت اجتماعی در پیشبرد توسعه، این سازمان‌ها بیش‌ازپیش اهمیت یافتند. به‌تدریج با شکل‌گیری رویکردهای تخصصی در سمن‌ها و ظهور سمن‌های حمایتی و فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی، تعداد این گونه سمن‌ها در ایران نیز رو به گسترش نهاد. این سمن‌ها با تمرکز بر محله‌های حاشیه‌ای، تلاش برای احقاق حقوق و بهبود وضعیت زندگی محرومین و آسیب‌دیدگان جامعه را آغاز نمودند. اما در این مسیر چالش‌های مختلفی وجود دارد که تحقیق حاضر از این میان مسئله جلب مشارکت عمومی را موردبررسی قرار داده است.

تحقیق حاضر باهدف شناخت چالش‌های پیش روی سازمان‌های مردم‌نهاد در جلب مشارکت عمومی، با بررسی تعدادی از مهم‌ترین سمن‌های فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی به مضامین و مفاهیم عمده‌ای دست‌یافته است. اصلی‌ترین چالش پیش روی

سمن‌های حمایتی برای جلب مشارکت عمومی به‌عنوان مضمون محوری به‌دست‌آمده از یافته‌های پژوهش را می‌توان «همراه‌سازی ناقص» نام نهاد.

این پدیده بدین موضوع اشاره دارد که هرچند سمن‌ها افرادی را با خود همراه ساخته و با کمک آنها سعی در کاهش آسیب‌ها و مسائل اجتماعی دارند، اما این همراهی نه عموم جامعه بلکه گروه‌های خاصی را درگیر می‌نماید. در واقع «همراه‌سازی» بدین معنی است که افرادی هستند که علی‌رغم مجموعه چالش‌های اشاره‌شده، با سمن‌ها مشارکت و همراهی دارند. اما صفت «ناقص» به معنی فاصله داشتن شرایط فعلی از نقطه مطلوب است که در برخی موارد سمن‌ها را تا مرز انحلال می‌کشاند.

یافته‌ها نشان می‌دهد گرچه تلاش‌های گوناگون سمن‌ها مشارکت بخشی از جامعه را به دنبال دارد، اما به دلیل چالش‌های موجود این همراه‌سازی همه‌گیر نیست. مشارکت محدود در سمن‌ها باعث می‌شود، بخش محدودی از مردم متقاعد شوند که مسئله اجتماعی وجود دارد و در نتیجه عمومی نشدن مسائل اجتماعی، جلب مشارکت همه‌جانبه و عمومی نیز محقق نمی‌شود.

همان‌طور که بختیار نژاد (۱۳۸۵) در پژوهش خود، با آسیب‌شناسی درونی سمن‌ها و نهادهای مدنی نشان می‌دهد یکی از مهم‌ترین راهکارهایی رشد سمن‌ها لزوم برخورداری از دانش لازم برای جذب نیروهای فعال و حفظ آنها در راستای رشد و گسترش سازمان است، تحقیق حاضر نیز به‌عنوان یک چالش جدی برای جلب مشارکت این نکته را تأیید نموده است. همچنین پژوهش فرمانی (۱۳۹۶) در تأیید یافته‌های تحقیق حاضر نشان می‌دهد عدم آموزش لازم نیروی انسانی جهت مشارکت فعالانه، عدم وجود برنامه‌ریزی راهبردی و بلندمدت در مدیریت سمن‌ها و عدم ناکافی و فقدان مهارت تخصصی برای اداره سازمان‌های مردم‌نهاد از جمله چالش‌های فراروی این گروه‌های مردمی است. بهشتی (۱۳۹۷) هم‌راستا با تحقیق حاضر بر ضعف فرهنگ کار گروهی به‌عنوان یکی از آسیب‌های مهم نهادهای خیریه‌ای حمایتی جامعه ایران تأکید می‌کند. همان‌طور که پژوهش سهرابی (۱۴۰۰) نشان داده است و یافته‌های پژوهش حاضر نیز آن را تأیید می‌کند،

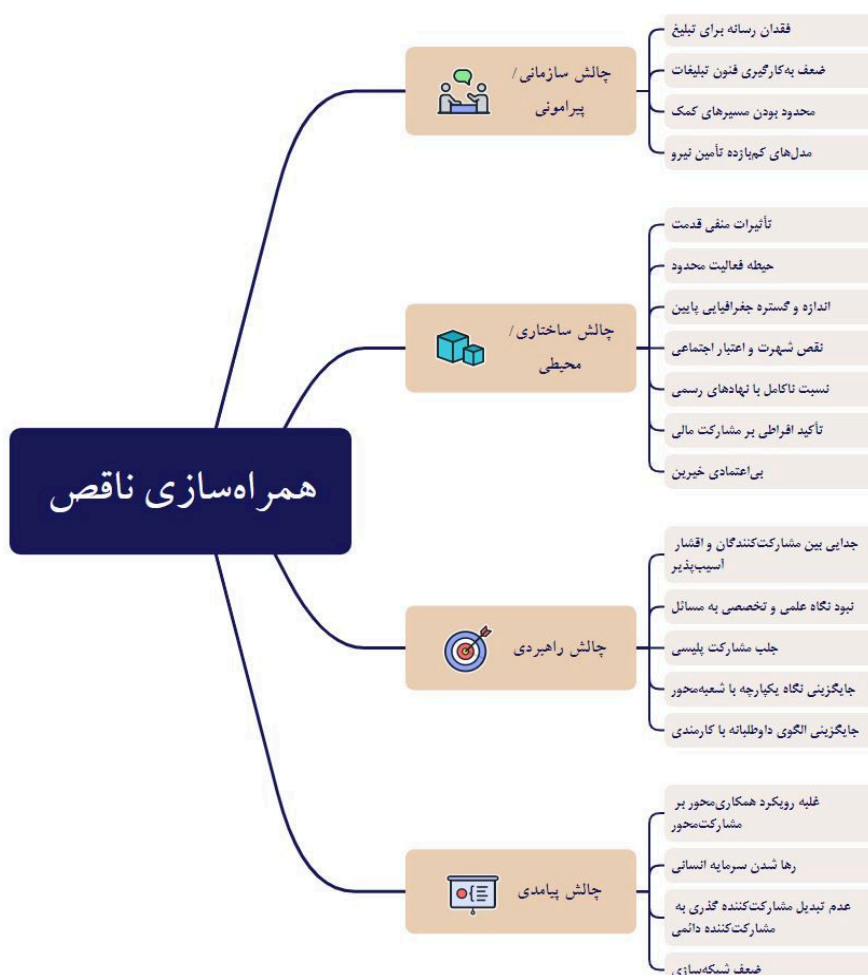
مسئله تأمین منابع مالی پایدار برای شبکه و لزوم تقویت فرهنگ کار مشارکتی و مطالبه گری در جامعه از جمله موضوعاتی است که شکل گیری شبکه بین سمن ها را دچار چالش می کند. از سوی دیگر پژوهش اکرامی (۱۳۹۷) در تأیید بخشی از نتایج تحقیق حاضر، فعالیت سمنی را دچار نگاهی تقلیل گرایانه به مسائل جامعه می داند. پژوهش صالحی (۱۳۹۸) نیز نشان می دهد که خیریه ها نه بر مبنای نگاه تخصصی برای رفع مسائل اجتماعی، که بنا بر باورهای عمومی از مشکل معیشت و فقر رشد می کند و مشارکت کنندگان غیرمتخصص هستند که مقصد فعالیت سمن ها را مشخص می کنند. تحقیق حسین زاده و فدائی (۱۳۹۱) نشان داده است عدم بی تفاوتی، درگیری اجتماعی و لحاظ کردن دیگران در نظام معنایی و کرداری، فصل مشترک فعالان مدنی و لازمه مشارکت اجتماعی است. در همین راستا تحقیق حاضر نیز نشان داد اگر بین اقشار آسیب پذیر و مشارکت کننده نوعی نزدیکی و درگیری ایجاد نشود، احتمال مشارکت کاهش می یابد. هم راستا با تحقیق قادر زاده و ایوبی (۱۳۹۹) که نشان دادند مردم برای رهایی از قیدوبند و چارچوب های اداری و نظام کاغذبازی، و نیز دوری از روزمرگی و تنوع بخشیدن به زندگی، به سمن ها روی می آورند، پژوهش حاضر نیز نشان می دهد وجود ساختار اداری خشک و متصلب در سمن ها می تواند مانع مشارکت افراد شود. در واقع سلطه نگاه کارمندی و غیرداوطلبانه در سمن ها آنها را به چارچوب رسمی نزدیک می کند و مانع مشارکت عمومی می شود.

به طور کلی بی اعتمادی به انگیزه های سازمان های مردم نهاد و فقدان اهداف واقعی، مشروعیت این سازمان ها را زیر سؤال برده و مشارکت عمومی را کاهش می دهد. همچنین ضعف در مدل های تأمین مالی و کمبود منابع انسانی و نبود مهارت های بسیج مردمی، موجب مشارکت ناپایدار می شود. از طرف دیگر عدم توجه به زبان جامعه محلی و هنجارهای بومی و نادیده گرفتن گروه های کلیدی جامعه هدف، می تواند مانع مشارکت مردم و همراهی آنها با سمن ها شود.

هرچند نبود مکانیزم های رسمی جلب مشارکت، بسیج مؤثر برای حل مسائل اجتماعی را مختل می کند، اما چارچوب های قانونی غیرمنعطف و وجود بوروکراسی پیچیده و

مقررات محدودکننده، خود به یک مانع بزرگ‌تر برای جلب مشارکت تبدیل شده است. مضاف بر اینکه وجود موانع ساختاری-اداری، سمن‌ها را ناگزیر به شبیه شدن به رویه‌های رایج و فرم محور می‌نماید و این باعث فاصله گرفتن از روش‌های مشارکت محور محلی و زمینه‌مند می‌شود.

در مدل زیر چالش محوری پیش روی سمن‌ها و ابعاد مختلف آن نمایش داده شده است.

شکل ۱- مدل مفهومی حاصل از یافته‌های پژوهش با عنوان «همراه‌سازی ناقص»

درک چالش‌های سمن‌ها برای جلب مشارکت مردمی نیازمند دانستن این موضوع است که اعتماد، مشروعیت، طراحی فرایندها و هزینه‌های مشارکت به‌طور سیستماتیک یکدیگر را تقویت می‌کنند. در واقع وجود خلل در یکی از این موارد می‌تواند موانعی را ایجاد کند و مشارکت واقعی و مؤثر را به سطح نمادین تقلیل دهد. به‌طوری‌که در بلندمدت مجموع این چالش‌ها چرخه بی‌اعتمادی و بی‌تفاوتی را تداوم بخشیده و مشارکت عمومی را کاهش می‌دهد.

در صورتی‌که افراد سازمان مردم‌نهاد را نماینده واقعی جامعه هدف نداند و در مورد انگیزه‌ها و منابع مالی سازمان، تردید داشته باشند، همراهی حداکثری صورت نمی‌گیرد. از این‌رو عنصر شفافیت اهمیت پیدا می‌کند. نبود شفافیت منجر به چرخه تصمیم‌گیری بسته‌شده و وقتی‌که مردم نتوانند مسیر اثرگذاری خود را ببینند، مشارکت محدود می‌شود. همچنین در صورتی‌که اقدامات سازمان سازگاری مطلوبی با هنجارهای محلی نداشته باشد و مشارکت‌کنندگان بازخورد مناسبی از اقدامات سمن‌ها دریافت نکنند، مشارکت به حداقل می‌رسد.

برای جلب مشارکت حداکثری در سمن‌ها، مسائل اجتماعی باید به‌درستی به مخاطب شناسانده شود تا از این طریق موج توجه به مسائل شکل گرفته و عموم مردم جامعه برای رفع مشکلات با سازمان‌های مردم‌نهاد همکاری داشته باشند. این موضوع باعث می‌شود نتایج فعالیت‌های سمن‌ها، تنها محدود به مشارکت حداقلی برای حل مشکل تعداد اندکی از گروه‌های آسیب‌پذیر نباشد و این گروه با تحریک وجدان جمعی اثری مهم و درازمدت در عرصه مسائل اجتماعی داشته باشند.

در پایان به‌عنوان پیشنهاد در جهت افزایش مشارکت مردمی در سمن‌ها مواردی ارائه می‌گردد.

- استفاده از مدل «تأمین مالی جمعی» برای تأمین هزینه‌های کمک به اقشار آسیب‌پذیر؛ این اصطلاح که ریشه در کسب‌وکارهای نو دارد به روشی از جذب سرمایه می‌گویند که تعداد زیادی از افراد، از یک ایده یا طرح حمایت می‌کنند.

- گسترش مسیرهای همکاری؛ افزایش ارتباط فراسوی مرزها و استفاده از مشارکت ایرانیان مقیم خارج در این زمینه پیشنهاد می‌شود.
- توسعه شیوه‌های خلاقانه جلب مشارکت؛ روش‌های بدیع مانند «خرید نمادین» و استفاده از هنر و مهارت خود اقشار آسیب‌پذیر، می‌تواند مشارکت عمومی را افزایش دهد.
- آموزش و ظرفیت‌سازی برای شهروندان و کارکنان سمن‌ها در راستای آشنایی با شیوه‌های جلب مشارکت
- استفاده از فناوری‌های دیجیتال برای گسترش دسترسی و کاهش هزینه‌های مشارکت با حفظ حریم خصوصی
- ایجاد نظام شفافیت فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد برای همه ذی‌نفعان با ایجاد بازخوردهای مستند در جهت تقویت اعتماد عمومی
- شبکه‌سازی و همکاری بین‌بخشی با سایر سازمان‌ها، نهادها و مراکز فعال در یک حوزه مشترک در جهت هم‌افزایی ظرفیت‌ها

سپاسگزاری

از همه افرادی که در انجام این پژوهش به محقق یاری رساندند تشکر و قدردانی می‌کنم.

تعارض منافع

این پژوهش تعارض منافع ندارد.

کد ارکید

منابع

- احمدنیا، شیرین و کامل قالیباف، آتنا. (۱۳۹۶)، مشارکت اجتماعی در پهنه مرکزی تهران: با تأکید بر نهادهای مردم‌مدار و شورایاری‌ها، *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، دوره ۶، شماره ۱: ۱۴۵-۱۶۸.
- ادریسی، افسانه و شجاعی، مرجان. (۱۳۹۱) بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی ساکنان در تحقق طرح‌های توسعه شهری، نمونه موردی: پیاده‌راه‌سازی حوزه تاریخی شهر تهران منطقه ۱۲، *فصلنامه برنامه‌ریزی، رفاه و توسعه اجتماعی*، دوره چهارم، شمار ۱۳: ۱۱۵-۱۵۸.
- اسدپور، عهدیه؛ انتظاری، علی و احمدی آهنگ، کاظم. (۱۳۹۷)، مشارکت اجتماعی رسمی و غیررسمی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی شهرستان آمل)، *جامعه‌شناسی کاربردی*، سال بیست و نهم، شماره پیاپی ۷۱، شماره ۳: ۶۷-۸۶.
- اصلی‌پور، حسین؛ خانم‌حدی، هادی و عبدالمحمد، سقا. (۱۳۹۷)، رتبه‌بندی گونه‌های سازمان‌های مردم‌نهاد در بهبود اثربخشی مدیریت شهری با رویکرد مشارکت عمومی، *مدیریت شهری*، شماره ۵۳: ۲۵۱-۲۶۸.
- افضلی، رسول؛ ایرانخواه، احمد و مؤمنی، حسن. (۱۳۹۷)، بررسی نقش سمن‌ها در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، *مورد مطالعه: شهر تهران، جغرافیا و روابط انسانی*، دوره ۱، شماره ۱: ۵۶۹-۵۹۲.
- اکبری، کمال و لطفی خاچکی، بهنام. (۱۳۹۷)، *مشارکت اجتماعی- سیاسی و سازمان‌های مردم‌نهاد*، قم: ارمغان حیات.
- اکرامی، صحرا. (۱۳۹۷)، *جامعه مدنی و کودکان آسیب‌دیده*، تهران: نشر خرد سرخ.
- انوری، ابراهیم. (۱۳۸۴)، سازمان‌های غیردولتی و حقوق بشر در ایران، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بشر*، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
- بختیارنژاد، پروین. (۱۳۸۵)، *موانع درون ساختاری NGO ها در ایران*. تهران: نشر صمدیه.
- براری، مرضیه؛ مطهری اصل، مرضیه و رضوی خراسانی، جمال. (۱۳۹۱)، بررسی تأثیر عضویت در سازمان‌های مردم‌نهاد بر پایگاه اجتماعی- اقتصادی زنان سرپرست خانوار، زن و جامعه، دوره ۳، شماره ۱: ۱۵۳-۱۷۶.

- بهشتی، سید امیرحسین. (۱۳۹۷)، آسیب‌شناسی نهادهای خیریه حمایتی جامعه ایران، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته اقتصاد اسلامی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه*.
- پاتنام، رابرت. (۱۳۹۲)، *دموکراسی و سنت‌های مدنی*، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران، نشر جامعه‌شناسان.
- پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات. (۱۳۹۷)، *موج سوم پیمایش سرمایه اجتماعی کشور*، دفتر طرح‌های ملی.
- تویسرکانی، امین. (۱۳۹۱)، نقش و جایگاه سازمان‌های مردم‌نهاد در حمایت از بزه دیدگان در فرایند دادرسی کیفری؛ مطالعه تطبیقی حقوق ایران و فرانسه، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران*.
- چلبی، مسعود. (۱۴۰۲)، *بررسی تجربی نظام شخصیت در ایران*، تهران: نشر نی.
- حسین زاده، علی حسین و فدایی ده چشمه، حمید. (۱۳۹۱)، بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت شهروندان در امور شهری (مطالعه موردی: شهر شهرکرد)، *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، سال دوم، شماره ۵: ۵۹-۸۲.
- دانش، علی‌اکبر و عزیزاللهی، داود. (۱۳۸۷)، *نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در مشارکت اجتماعی جوانان*، دفتر فنی کیمیا خرد پارس، به سفارش سازمان ملی جوانان.
- دستان، آریتا. (۱۳۸۴)، نقش سازمان‌های غیردولتی در ارائه کمک‌های بشردوستانه؛ مورد مطالعه زلزله بم، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران*.
- دماري، بهزاد؛ حیدرنیا؛ محمدعلی و رهبری بناب، مریم. (۱۳۹۳)، نقش و عملکرد سازمان‌های مردم‌نهاد در حفظ و ارتقای سلامت جامعه، *پایش*، دوره ۱۳، شماره ۵: ۵۴۱-۵۵۰.
- دهقان، حوریه. (۱۳۸۲)، آسیب‌شناسی تطبیقی سازمان‌های غیردولتی در دوران آقای هاشمی و آقای خاتمی؛ با تأکید بر سازمان‌های غیردولتی زنان، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران*.

تحلیلی بر موانع و مشکلات جلب مشارکت اجتماعی...، لطفی خاچکی | ۲۶۷

- رفیعیان، مجتبی؛ خدایی، زهرا و داداش‌پور، هاشم. (۱۳۹۳)، ظرفیت‌سازی اجتماعات محلی به‌مثابه رویکردی در توانمندسازی نهادهای اجتماعی، فصلنامه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، دوره یکم، شماره ۲: ۱۳۳-۱۶۰.

- سعیدی، علی‌اصغر. (۱۳۸۴)، رابطه دولت و سازمان‌های غیردولتی زنان در ایران؛ جستجوی یک همکاری بهینه، مجله پژوهش زنان، دوره ۳، شماره ۳: ۲۷-۵۸.

- سعیدی، محمدرضا. (۱۳۸۲)، درآمدی بر مشارکت مردمی و سازمان‌های غیردولتی، تهران: انتشارات سمت.

- سفیری، خدیجه و تمیز، رقیه. (۱۳۹۰)، فرا تحلیل مطالعات مشارکت اجتماعی، مطالعات توسعه اجتماعی ایران، دوره ۳، شماره ۳: ۱۲۳-۱۳۲.

- سهرابی، سمانه. (۱۴۰۰)، شکل‌گیری و تکوین شبکه‌های نهادهای مدنی و خیریه در ایران (با تمرکز بر تفاوت نسلی جوانان و نسل میانی در ساماندهی نهادهای مدنی)؛ مورد مطالعه شبکه ملی مؤسسات نیکوکاری و خیریه و شبکه یاری کودکان کار، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

- شاطریان، محسن و رسول حیدری شورشجانی (۱۳۹۶)، بررسی و تحلیل میزان مشارکت اجتماعی شهروندان (مطالعه موردی: شهر برزک)، جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، دوره ۴، شماره ۱۰: ۱۹۱-۲۰۹.

- شجاعی، حمید؛ موغلی، علیرضا؛ حضوری، جواد و رسولی، رضا. (۱۳۹۷)، طراحی مدل پذیرش سازمان‌های غیردولتی (مردم‌نهاد) از نگاه شهروندان، مدیریت دولتی، دوره ۱۰، شماره ۲: ۲۶۹-۲۸۸.

- شفیع، نوذر. (۱۳۸۰)، جهانی‌شدن و سازمان‌های غیردولتی، فصلنامه مصباح، سال دهم، شماره ۳۷: ۷۷-۱۰۵.

- شیخ‌الاسلام، نجمه. (۱۳۸۹)، نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در توانمندسازی زنان در معرض آسیب‌های اجتماعی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهشگری علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

- صادقی، علیرضا و شمس، فاطمه. (۱۳۹۶)، واکاوی نقش انگاره احساس امنیت در ارتقاء مشارکت اجتماعی شهروندان شهر شیراز، *پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی*، سال ششم، شماره پیاپی ۱۹، شماره ۴: ۹۱-۱۰۴.
- صالحی، فاطمه. (۱۳۹۸)، بررسی خیریه در ایران دهه نود، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی*، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- طوسی، ندا. (۱۳۹۰)، ارزیابی رویکرد و فعالیت‌های سازمان‌های غیردولتی مرتبط با سازمان بهزیستی شهر تهران در فقرزدایی، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی*، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- عبداللهی، محمد. (۱۳۸۳)، زنان و نهادهای مدنی؛ مسائل، موانع و راهبردهای مشارکت مدنی زنان در ایران، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، سال پنجم، شماره ۲: ۶۳-۹۲.
- غلامی‌رزینی، محسن؛ داوری، مسیب و میلانی، علیرضا. (۱۳۹۸)، تأثیر مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در ارتقاء امنیت کلان‌شهر تهران (مبانی بر پیشگیری اجتماعی از جرم)، *پژوهشنامه نظم و امنیت انتظامی*، سال سیزدهم، شماره ۴: ۱۳۳-۱۵۶.
- فتحی، سروش و میرزاپوری ولوکلا، جابر. (۱۳۹۵)، بررسی تأثیر پایگاه اقتصادی-اجتماعی بر مشارکت اجتماعی؛ موردپژوهش: جوانان شهر بابل، *فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان*، سال هفتم، شماره ۲۲: ۸۷-۱۰۰.
- فرمانی، محسن. (۱۳۹۶)، بررسی تجربه نهادهای مدنی (سازمان‌های مردم‌نهاد) در حل مسائل اجتماعی ایران؛ بررسی موردی سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در زمینه کار کودک، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته علوم ارتباطات اجتماعی*، دانشگاه علم فرهنگ تهران.
- قادر زاده، امید و کریمی، ایوب. (۱۳۹۹)، فعالیت در سازمان‌های مردم‌نهاد؛ بر ساخت شبکه ارتباطی جدید به‌مثابه جایگزین محدودیت‌های ساختاری: ارائه نظریه زمینه‌ای، *مسائل اجتماعی ایران*، سال یازدهم، شماره ۱: ۲۰۳-۲۳۲.
- گلشن‌پژوه، محمودرضا. (۱۳۸۷)، سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی و افزایش توجه بین‌المللی نسبت به وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران از ۱۳۶۰ الی ۱۳۸۶، *پایان‌نامه دکتری روابط بین‌الملل*، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.

تحلیلی بر موانع و مشکلات جلب مشارکت اجتماعی...، لطفی خاچکی | ۲۶۹

- مقیمی، سید محمد. (۱۳۸۲)، سازمان‌های غیردولتی کارآفرین، مجله فرهنگ مدیریت، سال اول، شماره ۳: ۹۵-۱۲۴.
- مقیمی، سید محمد. (۱۳۸۵)، کارآفرینی در نهادهای جامعه مدنی؛ پژوهشی در سازمان‌های غیردولتی/ایران، انتشارات دانشگاه تهران.
- موسوی، میرطاهر. (۱۳۹۱)، درآمدی بر مشارکت اجتماعی، تهران، انتشارات جامعه‌شناسان.
- مولائی، محسن. (۱۳۹۳)، بررسی نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در توانمندسازی کودکان در وضعیت دشوار؛ با مطالعه منطقه ۱۲ تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهشگری علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- میرفردی، اصغر و فرجی، فروغ. (۱۳۹۵)، بررسی میزان گرایش به قانون‌گریزی و رابطه آن با میزان مشارکت اجتماعی و میزان کنترل اجتماعی در شهر یاسوج، جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیست و هفتم، شماره ۲: ۹۳-۱۱۰.
- نیکخواه، هدایت‌الله و احمدی، زهرا سادات. (۱۳۹۶)، بررسی عوامل فرهنگی-اجتماعی مؤثر بر مشارکت اجتماعی شهروندان شهر بندرعباس، مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی، دوره ششم، شماره ۱: ۱۵۹-۱۸۴.
- ون‌وری، آلیسون. (۱۳۸۶)، بازی مشروعیت؛ جامعه مدنی، جهانی شدن و اعتراض، ترجمه و نشر مرکز مطالعات جهانی شدن.

- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of planners*, 35(4), 216-224.
- Bhiri, Thomas; Ngwenya, Bongani; Lunga, Wilfred and Musarurwa, Chares (2024), The effectiveness of community volunteers, participation for the sustainability of NGO's poverty reduction projects in Zimbabwe, *Global Science Research Journals*, Vol. 2 (2), pp. 025-046,
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology*, 3(2): 77-101
- Carpentier, N. (2016). Beyond the ladder of participation: An analytical toolkit for the critical analysis of participatory media processes. *Javnost The Public*, 23(1), 70-88.
- Clark, J. (1997), *the state popular participation and the voluntary sector, NGOs states and Donors*, new York, martins press.

- European Union, (2017), NGOs: What, why and where?, available at: https://eures.europa.eu/ngos-what-why-and-where--07-03_en.
- Farington, J. and others (1993), *non-government organizations and the states in Asia*. First published, London.
- Febiula, Christina (2011), *A Study on Career Development Program in NGO* (Non- Governmental Organisation), Chennai, a Case Study, P.S.G.R. Krishnammal College for Women.
- Ghafran, Chaudhry & Yasmin, Sofia (2024), Participation Strategies and Ethical Considerations in NGO Led Community-Based Conservation Initiatives, *Journal of Business Ethics*, Volume 196, pages 659–675.
- Henry, Laura A.; Lisa McIntosh, Sundstrom,; Carla, Winston & Bala-Miller, Priya (2019) NGO participation in global governance institutions: international and domestic drivers of engagement, *Interest Groups & Advocacy*, Volume 8, pages 291–332.
- Hulme, David and Edwards, Michael. (1997). *NGOs, States and Donors: Too Close for Comfort?* Macmillan Press Ltd.
- Jones, S., & Kardan, A. (2013). *A Framework for Analysing Participation in Development*. Norwegian Agency for Development Cooperation. Oxford Policy Management.
- Karns, Margaret P (2016), *Nongovernmental organization*, Encyclopædia Britannica.
- Lasker, R. D., & Weiss, E. S. (2003). Broadening participation in community problem solving: a multidisciplinary model to support collaborative practice and research. *Journal of Urban Health*, 80(1), 14-47
- Lewis, david (2001), *the management of non-governmental development organizations*, taylor & francies group.
- Morgan, J. (2016). Participation, empowerment and capacity building: Exploring young people's perspectives on the services provided to them by a grassroots NGO in sub-Saharan Africa. *Children and Youth Services Review*, 65, 175-182.
- Namey, E., Guest, G., Thairu, L. & Johnson, L. (2007), *Data Reduction Techniques for Large Qualitative Data Sets*, In Guest G. & MacQueen K. M. (Eds.), *Handbook For Team-Based Qualitative Research* (Pp. 137-162), United Kingdom: AltaMira Press.
- Piškur, B., Daniëls, R., Jongmans, M. J., Ketelaar, M., Smeets, R. J., Norton, M., & Beurskens, A. J. (2014). Participation and social participation: are they distinct concepts?. *Clinical Rehabilitation*, 28(3), 211-220.

- Schugurensky, Daniel & Mook, Laurie (2024) Participatory budgeting and local development: Impacts, challenges, and prospects, *Local Development & Society*, Volume 5, Issue 3: Pages 433-445.
<https://doi.org/10.1080/26883597.2024.2391664>
- Shah, Anup (2005), Non-governmental Organizations on Development Issues, available in: www.globalissues.org.
- Smith, D. H. (1994) Determinants of Voluntary Association Participation and Volunteering: A Literature Review, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 23 (3): 243-263.
- United Nations Development Programme (2024), *Human Development Report*; Reimagining cooperation in a polarized world, available at:
<https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2023-24>
- Usaid (2000), *new partnership initiative: NGO empowerment*, NPI core report.
- world bank (2016), *Non-Governmental Organizations and Civil Society Engagement*, Operations Evaluation Department.

استناد به این مقاله: لطفی خاچکی، بهنام. (۱۴۰۵). تحلیلی بر موانع و مشکلات جلب مشارکت در تشکلهای مردمی، فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۱۷(۶۶)، ۲۷۱-۲۲۷.

Social Development and Welfare Planning Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.